

BORLU KÂDIRÎ ŞEYHİ AHMED KUDDÛSÎ (1769-1849) VE ŞİİRLERİNDE KUR'ÂN-I KERÎM'E YAPTIĞI ATIFLAR¹

*Cânân'a gönül vereli ben can'dan usandım
Hem düşeliden derdine dermandan usandım²*

Yrd.Doç.Dr. Mustafa ÜNVER*

ÖZET

Bu makale, 1769-1849 yılları arasında Anadolu'da yaşamış bir Kâdirî Şeyhi olan Ahmed Kuddûsî'nin hayatı ve Divan'ındaki Kur'an atıflarını incelemektedir. Ayrıca Kuddûsî, şiirlerinde yaşadığı dönemin sosyal, siyasal, kültürel, dîni ve ahlâkî çalkantıları üzerine renkli ve zengin resimler de çekmektedir. Bu yönüyle Kuddûsî Divan'ı, sosyal ve siyasî tarihçiler için zengin sayılabilecek yoğunlukta malzemeler içermektedir. Şiirlerindeki Kur'an atfı ve telmihlerinin çoğunluğu, Mekki âyetlerdeki ahlâk kurallarıyla ilgilidir. Şairimiz şiirlerindeki Kur'an atıflarında Ehl-i Sünnet çizgisinden sapmamakta ve genelde tasavvuf havzasında görülen "işârî yorumlar" yapmaktan uzak durmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ahmed Kuddûsî, Kâdirîlik, Şiir, Kur'an, Tefsir.

¹ Bu çalışma, Niğde Bor'da Şeyh Ahmed Kuddûsî hatırası adına yapılması planlanmış, ancak sonradan çeşitli engellerden dolayı iptal edilmiş bir sempozyumda sunmak üzere hazırladığımız tebliğ metninin, makale formatında yeniden ele alınmasıyla meydana gelmiştir.

² Kuddûsî, Şeyh Ahmed, **Kuddûsî Divânı**, Hazırlayan: Fehmi Kuyumcu, Ankara 1982, Gaye Matbaacılık, şiir no:582, beyit no:11, sayfa no:411. Bundan böyle şiirlerdeki referanslar, istisnâî bir beyan olmadıkça örneğin 582/11/411 şeklinde verilecektir.

* Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı, Samsun. (e-mail: unverm@omu.edu.tr)

GİRİŞ

“Geçmiş olmayanın geleceği de olmaz” deyişinin hemen her alan için isabetli olduğunu düşünmek, istikbale ilişkin gücümüzün geçmişimizde var olduğuna inanmak ve buna bağlı olarak geçmişte yaşamış ve arkalarında eserler bırakmış ecdadımızın tanınması ve eserlerinin incelemeye tâbi tutulmasının geleceğimizin inşâsı adına son derece hayâtî olduğunu idrak etmek gerekmektedir.

Binaenaleyh bu çalışmada, kadim ismi Tyana olan³ Bor’da XVIII ve XIX. yüzyıllarda yaşamış bir Kâdirî şeyhi Ahmed Kuddûsî tanıtılarak, “Divan”ından hareketle onun Kur’an’la alâkası ortaya konmaya çalışılacaktır. Böylece mezkûr şeyhin; yaşadığı topluma neler kazandırdığı, yoğun irşad çalışmaları yanında dinimizin temel kaynağı olan Kur’ân-ı Kerim’le ilişkisinin ne boyutta, hangi konular ölçeğinde olduğu hususları aydınlanmış olacaktır.

I. ŞEYH AHMED KUDDÛSÎ’NİN HAYATI

Bu başlık altında Ahmed Kuddûsî’nin hayatıyla ilgili ulaşılabilen tüm tarihî, sosyal, kültürel ve âilevî bilgi değerlendirilerek, şeyhin biyografisi ortaya konmaya çalışılacaktır.

XVIII ve XIX. Yüzyıllarda Bor’un Siyasi-Sosyal Durumuna Kısa Bir Bakış

Kişilerin hayatlarının biri dâhilî, diğeri hâricî olmak üzere kabaca iki çevrede geçtiği söylenebilir. Aile, dâhilî çevreyi meydana getirirken; içinde yaşanan yerleşim merkezinin, sancağın, ülkenin ve tüm dünyanın durumu da hâricî çevreyi oluşturmaktadır, ve hatta hâricî çevrenin dâhilî çevreyi dahi etki altında tutacak kadar güçlü ve önemli bir dinamiğe sahip olduğu söylenebilir. Şu halde insanları tanımaya çalışırken içinde yaşadıkları dış çevreyi ihmal etmek, bu serüvende telâfisi kâbil olmayacak boşluklar oluşturabilir. Bu itibarla biz de Şeyh Ahmed Kuddûsî’nin iç çevresi olan ailesinden bahsetmeden önce, sınırları içinde gözlerini hayata açtığı Bor’un o dönemlerdeki siyasi ve sosyal durumu hakkında bilgi sunmaya çalışacağız:

Evliyâ Çelebi’nin (1611-1682) “suyu ve havası güzel, ahâlisi gayet doğru, ileri gelenleri ve eşrâfi yoksulsever kimselerdir. Bağ ve bahçelerinde

³ Bkz. Lloyd, Seton, **Türkiye’nin Tarihi, Bir Gezginin Gözüyle Anadolu Uygarlıkları**, çev.Ender Varinlioğlu, II.Bsk., Ankara 1997, Tübitak Yay., s.75.

gezinti yerleri çoktur"⁴ diye hakkında olumlu ifadeler kullandığı Bor, Selçukoğullarından II. Kılıçarslan tarafından 569/1173-1174 tarihinde Danişmendlilerin yardımıyla Rumlar'ın elinden alınmıştır. Şehrin sur dışında kalan kısımları düz ve geniş alanlara sahiptir ve Kale dibinden akan Niğde ve Humam tarafından gelen "Humam Çayı"ndan, bugünkü deyişle "Kızılcasu"dan, eski dönemlerde değirmenlerin çalıştırılmasında yararlanılmaktadır.⁵

Şeyh Ahmed Kuddûsî, Osmanlı padişahlarından III.Mustafa (1754-1774) zamanında doğmuş; I.Abdülhamid (1774-1789), III.Selim (1789-1807), IV.Mustafa (1807-1839) ve Abdülmecid'in (1839-1861) devri saltanatlarına şahit olmuş, hatta bu padişahlardan bir ihtimalle III.Selim'le; büyük ihtimalle IV.Mustafa'yla görüşmüştür. II.Mahmud ve Abdülmecid'le yüz yüze görüştüğü ise kesin olarak bilinmektedir.⁶

Şeyhin yaşadığı dönem, Osmanlı imparatorluğunun çökmeye, gücünü kaybetmeye başladığı karışık bir dönemdir. Bu dönem, Avrupa'da çıkan 1789 büyük Fransız İhtilalinin sebep olduğu irili ufaklı sıkıntı ve kargaşalarla da baş etmek durumunda kalmıştır. Yine bu dönem, Rusya'yla savaşların ve sık sık bozulan barışların eksik olmadığı; problem çıkaran Avusturya-Macaristan, Sırp, Almanya, Fransa ve Yunan'la devamlı uğraşılmak zorunda kalındığı, zaman zaman savaşların yapıldığı; Suriye'yi ele geçirerek Konya'ya kadar dayanan Mısır valisi Mehmet Ali Paşa'nın baş kaldırışı karşısında İstanbul tarafından bocalama yaşandığı; Balkanlar'da, Doğu'da ve Karadeniz'in kuzeyinde sürekli toprak kaybedildiği bir huzursuzluk, -yaygın deyişle- bir gerileme dönemi olmuştur. İşte böyle bir zamanda hayat sürmüş bir cemiyet insanı olarak Şeyh Ahmed Kuddûsî'nin özel ve toplumsal hayatında bu izlerin hemen hepsini görmek mümkündür.⁷

Ayrıca şiirlerinden anlaşıldığı kadarıyla Kuddûsî'nin yaşadığı dönem, ahlâkî çöküşün de hız kazandığı bir dönemdir. Nitekim Kuddûsî fitnelerin arttığını, bu yüzden kimsede malını mülkünü düşünecek hâl kalmadığını; merhamet duygularının câhil-âlim herkesten çıkıp gittiğini; kimsenin hayra bir kuruş harcamadığını, ama şerre adeta saçtığını; sahtekârlık ve hyânetin

⁴ Bkz. Evliya Çelebi, **Seyhatnameden Seçmeler**, Haz. Atsız, I.Bsk., İstanbul 1972, Devlet Kitapları, s. 264.

⁵ Bkz. Evliya Çelebi, **Seyhatnameden Seçmeler**, 262-263.

⁶ **Kuddûsî Divânı**, s. 35.

⁷ Anılan dönemdeki savaş ve karışıklıklar hakkında geniş bilgi için örneğin bkz. Ahmed Lûtfî Efendi, **Vak'anüvis Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi**, İstanbul 1999, Tarih Vakfı-Yapı Kredi Yay., c.II, s.315-376 ; Armaoğlu, Fahir H., **Siyasi Tarih 1789-1960**, Ankara 1975, A.Ü.Siyasal Bilgiler Fak. Yay., s.1, 99-159 ; Öztuna, Yılmaz, **Osmanlı Devleti Tarihi**, Ankara 1998, Kültür Bakanlığı Yay., c.I, s.448-522.

insanlar arasında yaygınlaştığını; kahve, enfiye, tütün, afyon ve içki tüketiminin arttığını; erkeklerin ipek giydiklerini; müslüman mahallelerinde meyhaneler yapıldığını; sarhoşların arttığını⁸; savaşların şiddetinden bezdiklerini⁹ açıkça ifade etmektedir. Yaşadığı dönemdeki karışıklıklara örnek olması bakımından Kuddûsî şiirindeki birkaç beyti vermek istiyoruz:¹⁰

Başluyiler tuğyana bu günlerde nâsın ekseri
Çoluk-çocuk çiftçi-çobanlar oldılar pes eşkıya

Katl-i nüfus fisk u fesad sirkat sitem yağma dahi
Sair günahlar işlenüb geldi bize dürlü bela

Müştedd olub kış eyledi meyvaları ifsad kamu
Vaktinde yağmur yağmayub etti zuhur kaht u gala

Hiç böyle kaht'ın misli vaki' olmamış bu beldede
Çok kimseler ot yediler aç kaluben subh u mesa

Tüccarda yok dîn merhamet edip tamağ Kârûn gibi
Artırdılar hadden ziyade hinta'ya çünkü baha

Kuddûsî'ye verdi keder oldı hazin ağlar deyub
Olduk seza biz hışm'a eyle mağfiret sen ey Hudâ

Görüldüğü gibi Şeyh Ahmed Kuddûsî, döneminde yaşanan birtakım ekonomik, kültürel ve ahlâkî dejenerasyondan şikayet etmekte ve bu bozulmaların kuraklık ve kıtlığa sebep olduğundan yakınmaktadır.

Şeyhin Doğum Yeri ve Tarihi

Şeyh Ahmed Kuddûsî, hicrî takvime göre 11 Rebiülevvel 1183 isneyn gecesinde, günümüz İç Anadolu Bölgesinin şirin ili Niğde'ye bağlı Bor ilçesinde dünyaya gelmiştir.¹¹ Bu bilgi milâdî takvime uyarlandığında "15

⁸ Bkz. **Kuddûsî Divânı**, şiir:382, s.304-305 ; şiir:560, s.399 ; şiir:625, s.440.

⁹ Bkz. **Kuddûsî Divânı**, 609/6/430. Bu şiirinde Kuddûsî, hicri 1244'deki savaşlardan bezdiklerini ifade etmektedir ki mezkûr tarih, Osmanlı-Rus harbinin yapıldığı milâdî 1828 yılına tekâbül etmektedir. Öte yandan aynı tarihlerde Yunan ayaklanmasının ortaya çıkardığı kargaşa da hüküm sürmektedir.

¹⁰ **Kuddûsî Divânı**, 57/1-6/116.

¹¹ **Kuddûsî Divânı**, s. 18.

Temmuz 1769 Cumartesi" tarihiyle karşılaşılmaktadır.¹² Ne var ki Kuddûsî Divanı'nını yayına hazırlayan F.Kuyumcu'nun verdiği bilgilerde, pazartesi demek olan "isneyn" ifadesinde ve verilen hicrî tarihin, milâdi olarak 1760 yılına karşılık geldiğinin belirtilmesinde yanlışlık söz konusudur.¹³

Ailesi

Kuddûsî'nin babasının adı Seyyid İbrahim Efendi olup, zâhirî ve tasavvufî ilimlerde büyük bir âlimdir. Zira Seyyid İbrahim Efendi hem ilim sahibi, hem de kemâl sahibi bir Nakşibendî şeyhidir. Maraş valisinin zulüm ve baskıları neticesinde, civar vilâyet ve kasabalara göç eden pek çok Maraşlı gibi Seyyid İbrahim Efendi de muhtemelen bu göç neticesinde Bor'a gelip yerleşenler arasındadır. Bundan dolayı ailenin lâkâbı "Merâşî Zâde"dir.¹⁴ Şeyh Ahmed Kuddûsî'nin en yakından başlamak üzere dedelerinin isimleri de malum olup, sırasıyla şöyledir: Bekir, Mustafa, Abdüsselâm, Hacı Ali ve Emir Fakih'dir. Şeyh İbrahim Efendi'nin çok sayıda evlâdı olmakla birlikte bunlardan Mehmed, Ahmed Kuddûsî ve Mahmud adlı üç oğlu ile Şerife

¹² Bkz. Unat, Faik Reşit, **Hicrî Tarihleri Milâdî Tarihe Çevirme Kılavuzu**, VI. Bsk., Ank. 1988, TTK. Basımevi, s. 80. Şeyhin doğum tarihini sahih şekliyle 1769 olarak veren çalışmalar için mesela bkz. **İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Yazma Divanlar Kataloğu**, İstanbul 1969, Devlet Kitapları, c.IV, Fasikül:III, s. 986 ; Uçman, Abdullah, "**Kuddûsî**" Md., **Başlangıçtan Günümüze Kadar Büyük Türk Klasikleri**, İstanbul 1989, Ötüken Neşriyat, c.IX, s.197 ; **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, "**Kuddusî Ahmed Efendi**" Md., İstanbul 1982, Derghay Yay., c.V, s.429 ; Kuddûsî, Ahmed, **Hazînetü'l-Esrâr ve Ganîmetü'l-Ebrâr**, çev.Hüseyin Sunar, İstanbul 1998, Borlu Ahmed Kuddûsî Vakfı, s.11 ; Köksal, M.Âsım, **Hak Âşık'ı, Büyük Mürşid Ahmed Kuddûsî (k.s.)**, nşr. A.Cüneyd Köksal, İstanbul 2001, Köksal Yay., s.7.

¹³ Aynı yanlışlığa, tek kaynağı F.Kuyumcu'nun derlediği **Kuddûsî Divanı** olan İsmail Özmel de düşmüştür. Bkz. **Dünden Bugüne Niğde'li Şair ve Yazarlar**, Konya 1990, Sebat Ofset, s.22-23. A.Develioğlu da, şeyhin doğum tarihi olarak 1848'i vermektedir ki bu rakamın ölüm tarihiyle karıştırılmış olduğu açıktır. Bkz. Develioğlu, Abdullah, **Büyük İnsanlar -Üçbin Türk ve İslam Müellifi**, İstanbul 1973, Yayıncılık Matbaası, s.317. Doğum tarihini 1183/1760 şeklinde yanlış olarak veren başka müellifler için ayrıca bkz. Kocatürk, Vasfi Mahir, **Türk Edebiyatı Tarihi**, Ankara 1964, Edebiyat Yay., s.613 ; İbnülemin, Mahmud Kemal İnal, **Son Asır Türk Şairleri**, İstanbul 1938, Devlet Basımevi, c.II, s.770.

¹⁴ Bursalı, Mehmed Tâhir, **Osmanlı Müellifleri**, İstanbul 1333, Matbaai Âmire, c.I, s.150 ; **İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Yazma Divanlar Kataloğu**, c.IV, Fasikül:III, s. 986 ; İbnülemin, **Son Asır Türk Şairleri**, II, 770 ; Develioğlu, **Büyük İnsanlar**, 318 ; Uçman, "**Kuddûsî**" Md., IX, 197 ; **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, "**Kuddusî Ahmed Efendi**" Md., V, 429 ; Kuddûsî, **Hazînetü'l-Esrâr**, 11.

Emetullah adlı bir kızının hayatta kaldığı bilinmektedir. Ahmed Kuddûsî'nin ayrı anneden olma kardeşi Hacı Mehmed Efendi de, zâhirî ilimleri babasından telakki etmiş büyük bir âlimdir ve yıllarca Bor müftülüğü yapmıştır. Ahmed Kuddûsî'nin öz annesinin onsekiz çocuğu olmasına karşın sadece Ahmed ve Mahmud hayatta kalabilmiş, gerisi ölmüştür.¹⁵

Babası İbrahim Efendi'nin Rüyası

Ahmed Kuddûsî'nin anlattığına göre babası Seyyid İbrahim Efendi rüyasında ortadaki diğerlerinden daha parlak ve büyük duran üç ay görmüştür. Bu rüyanın tabirinde ise Mehmed, Ahmed ve Mahmud adında üç oğlu olacağı, bunların ortancasının halkı irşat etmekle görevlendirileceği ve bu oğlun meşakkat ve sıkıntılarla dolu uzun bir ömre sahip olacağı söylenmiştir. Bu sadık rüyanın aynen zuhur ettiği Ahmed Kuddûsî tarafından ifade edilmiştir.¹⁶

Şeyhin Ana Karnında Zikretmesi

Ahmed Kuddûsî'nin daha doğmadan ana karnında zikir yaptığı annesi tarafından fark edilince, durum baba Seyyid İbrahim Efendi'ye haber verilmiştir. Bunun üzerine baba eşine, bunu kimseye söylememesini, oğullarının kemâl sahibi bir büyük zat olacağını umduğunu söylemiştir.¹⁷ Bu ilginç hususu Şeyh Kuddûsî şiirinde şöyle dile getirir:¹⁸

Pes etmişem feryad ana rahminde işitmiş anam

Girmiş kulağına ayanen ışk u şevk ile sadâ

Havf eyleyup anam babama söyledikte ol dahi

Demiş ki fazlıyle anı bahş eyledi bize Hudâ

Burada yeri gelmişken belirtmelidir ki, Ahmed Kuddûsî'nin gerek doğum öncesi, gerek sonrası yaşantısında tecrübe ettiğini söylediği ya da yaşadığı söylenen menkıbevî anlatımlara ve kerâmet izhârı türünden olaylara, özellikleri dolayısıyla ihtiyatlı yaklaşmak gerekmektedir. Çünkü bu anlatımlar “kerâmeti kendinden menkul” olmaktan öte geçememekte ve tek yön-

¹⁵ Kuddûsî Divânı, s. 18-19 ; 19/13/93.

¹⁶ Kuddûsî Divânı, s. 19 ; Kuddûsî, Hazînetü'l-Esrâr, 12 ; Köksal, Ahmed Kuddûsî, 14.

¹⁷ Kuddûsî Divânı, s. 19.

¹⁸ Kuddûsî Divânı, 19/10-11/93.

lû kaynak olmaktan kurtulamamaktadır. Kaldı ki sağlıklı bir İslâm anlayışında kişinin değerini belirleyen kriter, zaten tecrübe ettiği belirtilen olağandışı haller değil, ortaya koyduğu amel-i sâlihlerdir.¹⁹

Şeyhin Gençliği ve Tahsil Hayatı

Daha çocukluk ve gençlik yıllarında diğer çocuklardan farklılığı ve hissedilir derecede üstün haller içinde olduğu göze çarpan Ahmed Kuddûsî, çok genç yaşında babası Seyyid İbrahim Efendi'den Nakşî usûlünce ders alarak tasavvuf âlemine adımını atmıştır. Bunun yanında Kuddûsî tehzib'e kadar da ilim tahsilinde bulunarak medrese kültürünü elde etmiştir. Ne var ki Kâzımîr Hâşiyesi'nde "ilm-i zâhir ile Hak Celle ve Alâ bilinmez, ilmi yakîn hâsil olmaz" ibaresini okuması ve Allah Teâlâ'yı delillerle bilmeye çalışmanın pek de sağlam ve emin yol olmadığını düşünmesi üzerine, medrese tahsil hayatını bırakarak kendisini tamamıyla tasavvufa vakfetmiştir. Binaenaleyh babasının da "oğlum, zikre çalış, benim sağlığında mâsivâyâ meyilden uzak dur" şeklindeki nasihatına harfiyen uyarak kendini bütünüyle onun tarikat ve velâyet hakkındaki tavsiyelerine hasretmiş, gece gündüz şevkle çalışmaya, bütün derslerini bihakkın ifâ etmeye gayret etmiştir. Bu minval üzere zikri, şükrü, cezbesi ve aşkı arttıkça genç yaşta velâyet basamaklarında kaydettiği yükselişi de hızla gerçekleştirmiştir. Hatta tasavvufta "vilâdi sâni" (ikinci doğum) denilen ve mülk âleminden melekût âlemine doğma hadisesini de kısa zamanda yine öz babasının eliyle tecrübe etmiştir.²⁰

Şeyhin Seyahatleri

Muhammed Süreyyâ'nın deyişiyle²¹ şeyhliği yanında seyyahlığıyla da ön plana çıkmış olan Ahmed Kuddûsî, uzun zaman Anadolu ve Rumeli'de seyahat etmiş, 17 sene Hicaz'da mücavir olmuştur.²²

1201/1786-1787 yılında babası Seyyid İbrahim Efendi'nin vefatı üzerine üzüntü ve kararsızlık haline düşen, iç dünyasında dayanılmaz çalkantılara maruz kalan ve o tarihlerde 19-20 yaşlarında olan Ahmed Kuddûsî, Kayseri'de olduğu bir gece kendisine tecellî eden bir zuhûrât üzerine yaya olarak Turhal'a gelmiş, kendisinin "Turhal Şeyhi" olarak tanıttığı yüksek tasarruf

¹⁹ Bkz. Bakara (2) : 62 ; Maide (5) : 69 ; Nahl (16) : 97 ; Fâtır (35) : 10 ; Hud (11) : 46.

²⁰ **Kuddûsî Divânı**, s. 19-20 ; Kuddûsî, **Hazînetü'l-Esrâr**, 12-14 ; Köksal, **Ahmed Kuddûsî**, 15. İbret dolu öğütleri için örneğin bkz. Köksal, **Ahmed Kuddûsî**, 44-49.

²¹ Süreyyâ, Muhammed, **Sicilli Osmânî -Tezkire-i Meşâhîri Osmâniyye**, İstanbul 1890-1897, Matbaai Âmire, c.IV, s.58.

²² İbnülemin, **Son Asır Türk Şairleri**, II, 770 ; Uçman, "**Kuddûsî**" Md. IX, 197.

sahibi velînin terbiyesi altında bir müddet kalmış, ardından “ulâ” makamına, yüce manevî mertebelere yükselmiş; böylece büyük velîler zümresine dahil edilmiştir. Turhal’dan kâmil bir velî ile yola çıkarak Erzincan’a gelmiş, o sene çok şiddetli geçmekte olan kışın bitmesi için birkaç ay orada beklemek durumunda kalmıştır. Yazın gelmesiyle beraber Kuddûsî Şam’a doğru yola çıkmış, oradan Mısır’a geçmiş, neticede Mekke’ye ulaşarak hac vazifesini îfâ etmiştir. Hactan sonra Medine’ye gelmiş, burada da bir yıl kalmıştır. Yaptığı bu ilk Hicaz seyahatinde Hira dağında, Uhud dağında, Hz. Hamza ve diğer Uhud şehidlerinin medfun oldukları sahaya bakan yüksek kayalıklardaki mağaralarda uzun zaman halvet ve erbainler çıkarmış, Mescid-i Nebevî ve civarında çilelerle uğraşmış riyazetler gerçekleştirmiştir. Şiir ve mektuplarında, ulu dağlarda ve çöllerde yaptığı halvet ve riyazetlerinde her gün gayb âleminde ikram olunan bir tatlı nar ile rızıklandığını haber vermiştir. Orada Hz. Peygamber’in çeşitli lütuf ve hitaplarıyla müşerref olan Ahmed Kuddûsî, her seferinde ayrı ve üstün derecelere yükselmiştir. Yine bu mücâveretinde diyârı Rum’a giderek orada çokca evlenmesi gerektiği bildirilmiş, bu keşfte ulaşacağı üstün derece ve makamların ehli beyti içinde hasıl olacağı ifade edilmiştir. Bu ikaz ve işâretle beraber annesinin de devamlı sûrette ondan memleketine dönmesini arzu etmesiyle o sene bir daha hac yapmış, hactan sonra da Bor’a dönmüştür.²³

Nitekim Ahmed Kuddûsî bu hac seyahatini Divan’ında şöyle dile getirir:²⁴

Davet etti kûyine çünkü bizi ol şâhımız
Pes icabet eyledik bu gün açıldı râhımız

Etdi ta’lim hem bize seyr-i sülûkin tarzını
Pîşüvâ-yı sâlikîn olan Resûlullahımız

Doldu ışık u cezbe dil iklimine derya misâl
Bu sebeple mürtefi’ oldu begâyet câhımız

Son Asır Türk Şairleri isimli eserde de şeyhin anılan hac seyahatini içine alan ve hayatını ana çizgilerle özetleyen şu ifadeler yer almaktadır: “İptida babası tarafından Nakşibendi tarikine sülûk ettirildi. Bilâhare Kâdirî

²³ **Kuddûsî Divânı**, s. 20-21 ; Kuddûsî, **Hazînetü’l-Esrâr**, 13 ; Köksal, **Ahmed Kuddûsî**, 20, 28, 29.

²⁴ **Kuddûsî Divânı**, 370/12-14/295.

tarikine girdi. Uzun müddet Anadolu ve Rumeli'de seyahat etti. Daha sonra Hicaz'a giderek onyediyedi sene mücavir oldu. Bor'a avdetinde zaviyesinde inziva etti.”²⁵

Şeyh Ahmed Kuddûsî'nin biri 1222/1807'de, diğeri 1225/1810'da yapılan iki Osmanlı-Rus savaşına da katıldığı bilinmektedir. Katıldığı bu savaşlarla diğeri büyük velilerin yaptığı gibi, Kuddûsî de nefsinin ıslah için yaptığı halvet, çile ve riyazetlerini, başka bir deyişle cihâd-ı ekberini; cihâd-ı asgar olarak tanımlanan savaşla tamamlamıştır.²⁶ Şu halde Bursalı'nın dediği gibi Şeyh Kuddûsî; hem bir âşık, hem bir mücâhid, hem dînî, hem vatanî vazifesini ifâ etmiştir.²⁷

Bu dönemlerde Şeyh Kuddûsî'nin nasıl bir velâyet mertebesine yükseldiği de kendisine ait bir mektupta şöyle dile getirilir:²⁸

“Şumnu seferinden dönüştü İstanbul'a geldiğimiz günlerde İstanbul'un (mânevî) mutasarrıfı olan zât-ı şerif yanıma gelip buyurdu ki: Ben bu ocaklı eşkiyayı (Yeniçerileri) iki senedir bâtinî emir ile iltizam ederim. (Fakat) tuğyan ederler. Bırakmak istedim. Bâtin-ı atfık (Bâtinî idareciler), Bâtin Paşa Camiinin avlusunda Bor'lu Şeyh Ahmed eğlenir. Onunla istişare eyle, her ne söylerse amel eyle dediler. Tutayım mı, yoksa bırakayım mı? dedi. Fakir, teeddüb ederek: -Yâ Seyyidî, ben bir câhil, bîçareyim. Size bu şekilde büyük bir emrin cevabını veremem. Zira bazen cezbe galebe eder. Mezcub ile meşveret iyi olmaz derler, diyerek özür diledim. Bana buyurdu ki: -Buna emri bâtinî derler. Heman sen bir kelâm söyle, karışma... Fakir, oniki gün halvet etmeyince söyleyemem, mühlet ver, diyu rica ettim. İcazet verdi, halvete girdim. Onüçüncü gün geldi: Bırakmak min küllil vücûh hayırdır... dedim. -Bıraktım elhamdülillah, diyerek gitti. Sonra eseri zuhûr etti.”

Kuddûsî'ye ait bu ifadelerle dayanılacak olursa, o sıralar elli yaşlarında olan şeyhe halifenin meskûn olduğu İstanbul gibi bir şehrin mânevî mutasarrıfının da iltifat ettiği, başka bir deyişle onun daha üst makamda bir kutub olduğunu kabul ettiği anlaşılmaktadır.

Şeyhin Evlilikleri ve Çocukları

Şeyh Ahmed Kuddûsî'nin hiç evlenmemeye niyet ederek Hicaz'da mücâvir olarak ikâmet etmeyi istemesine rağmen, Anadolu'ya dönerek evli-

²⁵ İbnülemin, *Son Asır Türk Şairleri*, II, 770. Ayrıca bkz. Süreyyâ, *Sicilli Osmânî*, IV, 58 ; *Kuddûsî Divânı*, s. 22.

²⁶ *Kuddûsî Divânı*, s. 22. İleride “cihâd-ı ekber” ve “cihâd-ı asgar” deyişleri üzerinde durulacaktır.

²⁷ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, I, 150. Ayrıca bkz. Köksal, *Ahmed Kuddûsî*, 29.

²⁸ *Kuddûsî Divânı*, s. 22-23.

likler yapması gerektiğine dair pek çok emir ve uyarı aldığı bildirilmektedir. Futûhâta nail olmasının çok evlilik yapması üzerine hasıl olacağına dair yapılan işaretler doğrultusunda, on altı hanımla evlenmiş ve kendi beyanına göre bu eşlerinden de yirmi altı evlâdı olmuştur.²⁹

Bu evliliklerinin hepsini Bor'da değil; bazılarını İstanbul, Şumnu ve Kayseri'de gerçekleştirmiştir. Kayseri'de yaptığı evliliği son derece ilginçtir ve neden çok evlilik yaptığına dair bir fikir de vermektedir: Anlatılana göre başına kötü haller gelen bir kızın fakir olan anne, babasının üzüntüsünü hafifletmek maksadıyla kızı nikah yapmış, sabaha kadar ibadet ve zikirle meşgul olarak seccadeden hiç ayrılmamış, sabah olunca da padişahın gelmiş olan altınlarından bir kesesini bırakarak kızın nikahını iade etmiş ve evden ayrılmıştır. Daha sonraları Şeyh Efendiden dul kaldı diye iyi bir evlilik yapan ve maddî durumu da bırakılan altınlarla düzelen kızın ana babası da bu vesileyle, çevreden akseden utanç ve üzüntüden kurtulmuşlardır.³⁰

Şeyhin Nakşîlikten Kadirîliğe Geçişi

Daha önce de geçtiği üzere Şeyh Ahmed Kuddûsî, tasavvuf hayatına babasının etkisiyle Nakşibendî³¹ olarak adım atmıştı. Ne ki, aşağıda vereceğimiz kendine ait ifadelerden de anlaşılacağı üzere, Nakşî ve Kâdirî tarikatları arasında yaptığı, teknik diyebileceğimiz birtakım karşılaştırmalardan dolayı Kadirîliğe³² geçiş yapmış, bazılarında göre bu sayede -deyiş yerindeyse- sınıf atlamıştır.³³

“Peder efendimiz rahmetüllâhi teâlâ, tarikat-ı Şeyh Muhammed Bahâeddîn-i Nakşibendî ks.’den icazet vermegin, ihvânımıza evrâd-ı mutebere kiraatına icâzet verirdüm. Birkaç seneden beri tarikatı Şeyh Abdülkâdir-i Cîlânî icazet verür oldum. Zira, tarikat-ı Nakşibendiyye’de zühd-ü takvâ ve riyâzât ve şübühattan vech üzere teverrü etmeyince istifâza ve istifade olunmak ender olduğu mücerreb ve muhakkak olmağın, bir gece eşref-i vakitte Semî, Basîr, Karîb, Mucîb tebâreke ve teâlâ ve tekebbür hazretlerine tazarru ve temellük eyleyüb dedim ki: Yârab, senin velin Bahâüddîn tarîki pek güzel

²⁹ Bkz. **Kuddûsî Divânı**, 114/10/145 ; Köksal, **Ahmed Kuddûsî**, 29. H. Sunar eşlerinin sayısını 10 olarak vermektedir. Bkz. Kuddûsî, **Hazînetü'l-Esrâr**, 12.

³⁰ **Kuddûsî Divânı**, s. 23.

³¹ Nakşibendî tarikatının ortaya çıkışı, esasları, yayılması gibi konularda geniş bilgi için örneğin bkz. Yazıcı, Tahsin, “**Nakşibend**” **Md.**, İslam Ansiklopedisi, M.E.B.Yay., c.IX, s.52-54.

³² Kâdirîlik tarikatının menşei, coğrafi olarak yayılışı, örgütlenmesi, sembol ve tarz-ı tarikatı hakkında ise geniş bilgi için örneğin bkz. Margolouth, D.S., “**Kâdiriye**” **Md.**, İslam Ansiklopedisi, M.E.B.Yay., c.VI, s.50-54.

³³ **Kuddûsî Divânı**, s. 26.

ve lâkin biz ve ihvânımız gâfiller ve câhiller ve gümrahlarız. (...) Senin velin Şeyh Abdülkâdir tarîki evsa, müridlerine eşfak ve şöyle nutk eylemiş ki: Hayatımda ve vefatımdan sonra, deryada ve karada muztar olanlara benden taleb etseler imdad ederim ve müridlerim halifelerimden inâbe ederler ise ben onları rûhâniyetimle irşad ederim. Halifelerim karuşmasunlar ve bana çağırın sâlih olsun fâsık olsun yermem, yardım ederim. Ya Rab, Şeyh Muhammed Bahâüddîn kulun bir suçumuz olsa bize küser. Şeyh Abdülkâdir kulun küsmez. Hezâr günah işleseler muhabbetten geçmez. Kâmiller, me'mûren fakir Ahmed kuluna a'nın tarikından icâzeti kâmile verdiler. Kendim halife-i kâmile olamayıp terbiye ve teslike iktidarım yok ise de, takliden bilkümmel tâliplere Kâdirî tarikinden zikri şerife izin vermeyi evlâ ve ahsen ve ehemm görüp veririm. İkinci gece rüyamda Abdülkâdir Efendimizi gördüm. Elime bir yeşil levh verdi. Vasatında güzel hat ile yazılmış ki (bir kimse Lâ ilâhe illallâh zikrini iksar eylese sâbıkından ve mukarrebinden olur.) Uyandım ve gördüm, gönlüm hanesine nûr-u tevhid dolmuş ve lisanımda Nehr-i Nil gibi zikir cereyan eder.³⁴

Görüldüğü gibi Kuddûsî, Abdülkâdir Geylânî'nin (k.s.) tarikatının daha kuşatıcı ve istifade etmeye daha uygun olduğu gerekçesiyle Kâdirîlik'in hem kendisi hem de irşâdına çalışacağı insanlar için daha yararlı olacağını düşünerek Nakşîlik'ten Kâdirîliğe geçiş yaptığını ifade etmektedir. Nitekim Ahmed Kuddûsî, Divan'ındaki 487 no'lu şiirinde Nakşîlikten Kâdirîliğe geçme tercihini savunmakta, cehri zikrin daha faziletli olduğunu tartışmakta, karşı çıkan âlimleri de şu ifadelerle eleştirmektedir:³⁵

Bak haline şol vâ'iz-i fettan-ı zemânın
Men' eyler imiş zikrini cehr ile Hudâ'nın

Ey kendüni âlim sanıcı münkir-i câhil
Vallahi galattur bu senin biliş zannın

Sırrı nedir söyle eğer var ise ilmin
Okunduğının savt-ı bülend ile ezân'ın

Her gece nemazında cehr olduğu meşru'
Niçün de cevabını bana yumma dehân'ın

Kur'ânı tilâvet et ya niçün cehr ile efdal
Hem sırrı ne minberdeki cehrî hutabâ'nın

³⁴ Kuddûsî Divânı, s. 26-27 ; Köksal, Ahmed Kuddûsî, 30-31.

³⁵ Kuddûsî Divânı, 487/3, 6-13/361.

Lebbeyk deyu niçün çağırır vakfe’de huccâc
De sırrı ne ol arsada feryâd u figân’ın

Haccın ya niçün zînetidir telbiye cehren
Hem hikmetini söyle bana ref’-i sadâ’nın

Eyvah ki henüz oldu garib dîn-i Muhammed
Çün kıldı elinde bu misilli ulema’nın

Münkirleri nehy eyleyub aksin ederler
Kuddûsî heman bil ki budur başı belâ’nın

İktibas ettiğimiz beyitlerden de anlaşıldığı gibi, Ahmed Kuddûsî’nin derûnî âlemden daha çok istifade etmek, çevresine daha fazla yardımcı olabilmek; bir başka açıdan da kendi karakterine uygun olanı seçmek ve cehrî zikrin hafî olandan daha faziletli olduğuna kâni olmak gibi sebeplerle tarikat değiştirdiği anlaşılmaktadır.³⁶

Kuddûsî’nin Karşılaştığı Baskılar

Her büyük velîde görüldüğü gibi Şeyh Ahmed Kuddûsî de, tasavvufî çizgisinin yönlendirdiği yaşantısında birtakım kimselerin, cehâlet ve hevâ yanlısı kendini bilmezlerin sataşma ve düşmanlıklarıyla karşılaşmış, kimi tezvîr, iftira ve hakaretlere maruz kalmıştır. Şeyhin evlâdı, eşleri, dost ve akrabaları ile bütün tâbîleri de bu tür sıkıntılardan paylarına düşeni almışlardır. Şeyhe yönelik, zındıklık ve dinsizlik suçlaması yanında, akıl almaz düşmanlıklar da sergilenmiştir. Bu yüzden kendisi on üç yıl evinden dışarı çıkmayarak bir nevî inzivâ ve tecrîd hayatı sürmüştür. Bu sıkıntıları destekleyici anlamda, ayrıca Kuddûsî’nin menkıbevî hayatı hakkında daha önce serdettiğimiz ihtiyâfî yaklaşımı da korumak kaydıyla, bir cuma namazından önce başka bir şehirden gelerek şeyhi ziyaret eden bir misafirle arasında geçen bir hatırayı anmak mümkündür: Misafir, şeyhin dışarı çıkma yasağından muhtemelen habersizdir ve bir an önce camiye giderek Cuma namazına yetişme arzusu içindedir, ancak onun bir türlü böyle bir hazırlıkta bulunmadığını da görmektedir. Misafirin, “haydi cuma namazına gidelim” şeklindeki her ika-

³⁶ Şeyhin hayatındaki bu değişiklik kesin olduğu halde, Türkçe Yazma Divanlar Kataloğu’da “Kuddûsî” maddesini hazırlayan araştırmacının bu bilgiden haberi olmadığı anlaşılmaktadır. Zira araştırmacı, onun ilk zamanlarını dikkate alarak Nakşî şeyhi ve sonraki dönemlerini dikkate alarak ise Kâdirî şeyhi olduğunu ifade edenlerin sanki bir çelişki içinde olduklarını ihsas etmektedir. Bkz. **İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Yazma Divanlar Kataloğu**, c.IV, Fasikül:III, s. 986.

zına, şeyh acele etmemesini, daha vakit olduğunu söylemektedir. Nihâyet sabrı tükenen misafire “biraz daha beklesen iyi olacaktı... lâkin namazdan sonra beklerim” diyerek misafirini camiye uğurlamıştır. Bu ifadeleri, onun zikrettiğimiz çeşitli baskılar neticesinde yaşamak zorunda kaldığı inziva ve tecrid hayatı doğrultusunda anlamak mümkündür. Nitekim cuma namazından sonra eve dönen misafirine yemekle birlikte taze hurma ile o mevsimde Bor'da olmayan taze sebzeler ikram etmesiyle misafirin “efendim, bu hurma ve sebzeler buranın olamaz. Siz Cumayı nerede kıldınız?” diye sorması üzerine “evlâdım, söz dinleyip biraz daha beklesen, ihlâsının karşılığını görecek, benimle birlikte sen de cumayı Kâbe-yi Muazzama'da kılacaktın” diyerek mukabelede bulunmuştur.³⁷

Kuddûsî Şiiri ve Eserleri Hakkındaki Görüşler

Yazdıkları yayınlanmadığı için kaybolmuş ve bu yüzden de unutulmaya mahkum olmuş nice şiir ve fikir adamlarının bulunduğu bir vasatta, Özmel'in de isabetle kaydettiği gibi, Şeyh Kuddûsî'yi yazdıkları yayınlandığı için şanslı şairlerimizden saymak mümkündür. Ne ki, şiirleri kayıt altına alınmış Kuddûsî'nin hayatı hakkında söylenenlerin, menkıbevî anlatımlardan öteye geçmemesi, hakkında sağlıklı tarihî belge ve bilgilerin fazlaca bulunmaması oldukça üzüntü vericidir. Bu yüzden Kuddûsî'yi en güzel şekilde kendi yazdığı şiirlerinden tanımaktan başka bir yol pek de kalmamaktadır.³⁸

Bursalı Mehmed Tâhir'in beyanına göre Kuddûsî'nin matbû ve Türkçe olan Divân'ı yanında yine basılı olan Muhtasar Vâsiyetnâmesi, Muhtasar Tıbb-ı Nebevî, Pendnâme, Nesâyih-ı Ahmed Kuddûsî, Hazînetü'l-Esrâr ve Ganîmetü'l-Ebrâr³⁹, Medâyah Risâlesi, çeşitli konularda Arapça risaleleri olmak üzere çeşitli eserleri bulunmaktadır.⁴⁰ Bunlardan Divanı, hem hece, hem aruz vezniyle yazılmış şiirlerle doludur ve aruz veznini kullanması

³⁷ Kuddûsî Divânı, s. 29-30.

³⁸ Bkz. Özmel, Niğde'li Şair ve Yazarlar, 22.

³⁹ Şeyhin Hazînetü'l-Esrâr ve Ganîmetü'l-Ebrâr adıyla bizzat kaleme aldığı Arapça eseri üzerine Hüseyin Sunar tarafından 1998'de Prof.Dr.Mustafa Tahralı danışmanlığında Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne bağlı olarak bir yüksek lisans tezi hazırlanmış; bu çalışmada ilim, namaz ve zikir konularına tahsis edilmiş olan eserin tercüme, tahlil ve tahriri yapılmış ve aynı yıl Ahmed Kuddûsî Vakfı'nca da yayınlanmıştır. Bkz. Kuddûsî, Ahmed, **Hazînetü'l-Esrâr ve Ganîmetü'l-Ebrâr**, çev.Hüseyin Sunar, İstanbul 1998, Borlu Ahmed Kuddûsî Vakfı.

⁴⁰ Bkz. Bursalı, **Osmanlı Müellifleri**, I, 150 ; **İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Yazma Divanlar Kataloğu**, c.IV, Fasikül:III, s. 986 ; Develioğlu, **Büyük İnsanlar**, 318 ; Kuddûsî, **Hazînetü'l-Esrâr**, 25-29 ; Köksal, **Ahmed Kuddûsî**, 56-57.

Kuddûsî'yi, tekke şiiirinin bir nevi Âşık Ömer'i yapmış olduğu konunun uzmanları tarafından dile getirilmektedir.⁴¹

Binaenaleyh bu çalışmada esas aldığımız F.Kuyumcu'nun neşrettiği Divan'ında toplam 942 şiirle, Pendnâme, Vâsiyetnâme, İcâzetnâme ve dört mektubu yer almaktadır. Bu eserlerindeki şiirlerinde bazen oldukça ağır ve ağdalı bir dil kullanan Ahmed Kuddûsî, çoğu zaman ise sade ve akıcı bir dil kullanmakta, ayrıca mısralarında aruzun havası hemen hissedilmektedir. Çok çeşitli konuları şiirinin malzemesi yapmayı başarabilmiş olan Kuddûsî; ilim, irfan, çalışma, doğruluk, saygı, sevgi, Allah ve Peygamber muhabbeti, Mevlâna yakınlığı, taassub karşıtlığı, dönemindeki siyâsî, sosyal, coğrafî durum, ahlâkî dejenerasyon gibi bir çok tema hakkında şiirlerini oluşturmuştur.⁴² İbnülemin'in deyişiyle gazel ve kaside tarzında yazdığı manzum eserleri, misyon icra etmek üzere her zaman "mutasavvîfâne ve dervîşâne" bir karakter içermiştir.⁴³

Şeyh Kuddûsî şiirlerinin, kendi yaşadığı dönemde de okur-yazar entelektüel kesim tarafından bile takip edildiği, özel günlüklere kaydedilerek yeri geldiğinde, -muhtemelen vaaz ve sohbetlerde- kullanılmak üzere yazıldığı bazı tarihî vesikalardan da anlaşılmaktadır. Örneğin 1743-1876 tarihleri arasında Sivas şehrinde yaşamış ve görev yapmış olan muhtemel üç kadı tarafından tutulmuş, şer'î ve husûsî notların yer aldığı, bugünkü deyişle bir günlükte Şeyh Kuddûsî'ye ait şiirlerin de yer alması söylediğimizi destekler görünmektedir.⁴⁴ Zira Bor'da yaşayan bir şeyhin söylediği şiirlerin Sivas'taki bir kadı tarafından takip edilmesi, hatta ezberlenmesi, yeri geldiğinde de istihdam etmek üzere kaydedilmesi oldukça önemli bir detay olarak görünmektedir.

1963 yılında vefat etmiş olan büyük Kâdirî şeyhi İbrahim Edhem İskilibî de Kuddûsî Divânı hakkında şu olumlu tesbiti ifade eder: "Kuddûsî Divânı'nı okuyan Kâdirî sâliklerinin başka tasavvuf kitabı okumalarına lüzum yoktur."⁴⁵

⁴¹ Kocatürk, **Türk Edebiyatı Tarihi**, 613, 614.

⁴² Ayrıca bkz. Özmel, **Niğde'li Şair ve Yazarlar**, 24.

⁴³ İbnülemin, **Son Asır Türk Şairleri**, II, 771.

⁴⁴ İlgili defterin hâlâ yazma olarak Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü öğretim üyelerinden Doç.Dr. Ömer Demirel'in elinde bulunduğunu ve aynı ilim adamı tarafından neşre hazırlık çalışmalarının son aşamasına geldiğini haber vermek istiyoruz. Mevzu bahis günlüğün Kuddûsî şiirlerine yer vermesiyle ilgili olarak bkz. Demirel, Ömer, "**Bir Osmanlı Kadısı'nın Not Defteri Yahut Kitab-ı Sakkı**", Uluslar Arası Kuruluşunun 700.Yıl Dönümünde Bütün Yönleriyle Osmanlı Devleti Kongresi 7-9 Nisan 1999, Konya 2000, Selçuk Üniversitesi Yay., s.203.

⁴⁵ **Kuddûsî Divânı**, s. 70.

1973'de vefat etmiş olan yüce Hâlidî şeyhi Dede Paşa ise şu ifadeleri serdetmektedir: “Salih Baba Divânı, tarikat âdâbı ve müridlik halleri ile mürşitlerin şânını; Fuzûlî hazretlerinin Divânı da, muhabbet ve aşk âlemini; Kuddûsî hazretlerinin Divânı ise, tasavvufun bidâyetinden nihâyetine kadar tamamını en güzel ve kemalli tarzda ifâde ve nazmeden eserlerdir.” Ayrıca “Kuddûsî Divânı'nı okuyup da idrak eden, tasavvuf ilmini kavramış olur...” sözleri de yine Dede Paşa'ya ait değerlendirmelerdendir.⁴⁶

Şiirinin edebiyat tekniği açısından değeri konusunda ise Vasfî Mahir Kocatürk'ün tesbit ve değerlendirmelerine yer vermek istiyoruz. Nitekim Kocatürk'e göre Kuddûsî'de orijinal bir ruh ve coşkun bir ilham bulunmakta ancak, yer yer didaktik olan orta bir lirizm içinde genişlik, kolaylık, halka yakınlık ve konuya fikrî hâkimiyet görünmektedir. Sahip olduğu mümeyyez hasletleri sayesinde aynı zamanda kültürlü bir şahsiyet olan şâir, XIII. yy.dan zamanımıza kadar -Bektâşîlik hariç- bütün Türk Tekke şairlerinin, hatta ruh ve eda bakımından kısmen divan ve saz şairlerinin özü konumundadır. Şair Ahmed Kuddûsî, Türk şiirinin sahip olduğu genel özelliklerini, bilhassa tekke şiirini, halkın ruhuna ve seviyesine göre ifadelendirmede büyük başarı kaydetmiştir. Bu yüzden Şair Kuddûsî, Yunus Emre ve Niyâzi Mısırî'den sonra tekke şiirinin halk arasında en çok tanınan siması olmuştur. Öte yandan Kuddûsî şiirinde nazım dili, genellikle ritmik ve mükemmel olmadığı belirtilmektedir. Her şeye rağmen XIX. yy. ortalarında çöküşünü tamamlayan sünî ruhlu tekke şiirinin son büyük temsilcisidir ve Kuddûsî'den sonra bu sahada önemli bir şahsiyetin yetişmediği görülmektedir.⁴⁷

Kuddûsî'nin Mânevî Feyiz Kaynakları

Şeyh Kuddûsî, daha önce de zikredildiği gibi öncelikle babası Hacı İbrahim Efendi'den feyiz almıştır. Bu vesileyle Bahâeddin Nakşibendî'den, daha sonra da Abdülkâdir Geylânî'den feyiz ve himmet aldığını kendisi bildirmiştir. Ayrıca Yunus Emre, Sarı Saltuk, Mevlânâ Celâleddîn gibi büyük Allah dostlarından da feyiz aldığını övgü dolu ifadelerle belirtmektedir.⁴⁸

Kuddûsî'nin Vefatı

Daha önce anılan meşhur seyahatlerinden sonra, döndüğü memleketi Bor'da kendi yaptırdığı zâviyede bir nevi inziva hayatı yaşamış;⁴⁹ her ruh sahibi fânî gibi Şeyh Ahmed Kuddûsî de hicrî 1265 Cumâdelâhir/mîlâdî

⁴⁶ Kuddûsî Divânı, s. 70.

⁴⁷ Bkz. Kocatürk, **Türk Edebiyatı Tarihi**, 614.

⁴⁸ Ayrıca konuyla ilgili, matbu Divan'da yer almamış bazı şiirleri için de bkz. Köksal, **Ahmed Kuddûsî**, 26-27.

⁴⁹ Bkz. Uçman, “**Kuddûsî**” Md., IX, 197.

1849 Nisan ayında, Bor'daki evinde vefat ederek dâru'l-bekâya irtihal etmiştir. Cenazesi Bor'da, Niğde yolu ile eski Ankara yolunun kesiştiği kavşakta yer alan Sarı Saltık türbesinin yakınına, Eski Mezar'a defnedilmiştir.⁵⁰

Mensuplarından Manisa Müftüsü Şeyh Esad Muhammed tarafından yazılan mersiyede şu mısralar yer almaktadır:⁵¹

Âh Kuddûsî Efendi! Mürşid-i âgâh idi,
Tâir-i kudsî gibi Firdevs'i kıldı âşiyân.

Etmedi hiçbir zaman dünyâyâ rağbet ol azîz,
İştîyâk-ı rûz u şeb oldu Cemâl ile Cinân.

Himmetiyle çok mürîd-i sâdık buldu kemâl,
Bir mükemmil Fâdıl u âmil idi ol bî gümân.

Ârif-i billâh idi hakka'l-yakîn, hem Kutb idi,
Niğde Bor'unda kat'î çok keşfi olmuştu ayân.

Eyledi hüsn-i teveccüh ile bu abdi kabûl,
Oldular nice Halife himmetiyle şâdmân.

Fevtini duydukta Es'ad bendesi giryân olup,
Eyledim ahvâlini fi'l-cümle ihvâna beyân.

İki destim ref' ile kıldım duâ, târih dedim:
Rûh-i Kuddûsî Efendi Cennet'i kıldı mekân.

Ahmed Kuddûsî'nin Halefleri

Şeyhin 1849'da vefat etmesinden sonra oğullarından Abdurrahmân Rûhî babasının yerine geçmiş ve vefatına kadar irşad vazifesine devam etmiştir. Oğlu Abdurrahmân Rûhî'nin ise cenazesi Aksaray'da Somuncu Baba türbesi yanındaki kabre defnedilmiştir. Şeyh Abdurrahmân Rûhî'nin farklı eşlerden olma Ali ve İbrahim isimlerindeki iki oğlundan biri olan Ali Efendi, babasının irşad hizmetinde halefi olmuş, 1938'de vefat etmesi üzerine ise altı

⁵⁰ Bkz. Süreyyâ, **Sicilli Osmânî**, IV, 58 ; Bursalı, **Osmanlı Müellifleri**, I, 150 ; **Kuddûsî Divânı**, s. 46 ; Develioğlu, **Büyük İnsanlar**, 317 ; Köksal, **Ahmed Kuddûsî**, 54.

⁵¹ Bkz. Köksal, **Ahmed Kuddûsî**, 54.

oğlundan biri olan Ahmed Efendi, mensupların tensip ve tasvipleriyle babasının yerine geçirilmiştir.⁵²

II. AHMED KUDDÛSÎ'NİN DÎVÂN'INDA KUR'ÂN'A YAPTIĞI ATIFLAR

İslâm dininin en temel tartışmasız kaynağı olarak Kur'ân-ı Kerîm, ilgili herkesin desteğini almak istediği büyük bir güçtür. Bu güce bağlı olarak İslam tarihi, referansını Kur'an'dan alarak harekete geçmiş sayısız kahramanlara ve olaylara tanıktır. Ne var ki tarih kitaplarında yerini almış bu olayların hepsinin Kur'ân'ın desteğini sağlıklı olarak sağladıklarını söylemek mümkün değildir. İslâm'ın ilk delili olduğu tartışmasız kabul edilen Kur'ân'ın bu gücü sayesinde, biraz önce de söylendiği gibi ilgili tarafların iştahı kabarmış, -bir şekilde- ona dayanma ihtiyacı duymuşlardır.⁵³

Binaenaleyh Kur'ân-ı Kerîm'e şiirlerinde yer vermiş, onun mesaj ve ilkelerini edebî zevkiyle bütünleştirerek savunmuş şairlerden birisi de Şeyh Ahmed Kuddûsî'dir. Bu başlık altında onun şiirlerinde yer verdiği Kur'an atıflarını tesbit ederek, sergilediği Kur'an yaklaşımının onun düşünce dünyasında ve pratik hayatında nasıl bir yere sahip olduğunu ortaya koymaya çalışacağız:

Öncelikle belirtmelidir ki: Kur'ân'ın tartışmasız büyüklüğünü kabul eden bir inanç insanı olarak Kuddûsî, onun Hz.Peygamber'e vahyedildiğini ve esasında Hz. Muhammed'in (sav) büyüklüğünün de Kur'an'la olan bağlantısından kaynaklandığını ifade etmektedir. Örneğin aşağıdaki şiirde, onun konuyla ilgili itikâdî şöyle dile getirilmektedir:

Muhammed'le yağar yağmur
Muhammed'le cihan ma'mur
Muhammed nâsır u mensur
Muhammed ehl-i Kur'an'dır⁵⁴

Bu doğrultuda Kuddûsî, Kur'an ve Sünnetin insanlara öğüt vererek hakkı bulmalarını amaçladığını düşünür ve sade deyişle bu gerçeği şöyle dile getirir:

⁵² Bkz. Köksal, **Ahmed Kuddûsî**, 55.

⁵³ Böyle bir manipülasyonun ilginç bir örneği için bkz. Ünver, Mustafa, **Nesîmî Örneğinde Hurûfilik ve Kur'an**, Ankara 2003, Fecr Yay.

⁵⁴ **Kuddûsî Divânı**, 305/6/258.

Hudâ Kur'ân'da Peygamber Hadîsinde ederler pend
Utan havf et nasihat tut eğer var ise iymanın⁵⁵

Şimdi de sûre sırasına riâyet ederek Şeyh Kuddûsî'nin Divân'ında Kur'ân'a nasıl atıfta bulunduğunu görmeye çalışalım. Teknik anlamda Kuddûsî'nin yaptığı atıfların hiçbirisinin, hangi sûredeki hangi âyetlere karşılık geldiğini söylemediği belirtilmelidir. Binaenaleyh, yapılan atfin en çok ilgili olduğunu düşündüğümüz sûre ve âyetlere tertipteki sıralarına riayet ederek yer verdik. Yapılan atıfların birden çok sûreyle eşit derecede ilgili olma durumunda ise yine tertip sırası önce olan sûreler başlık yapılarak âyet numaraları verilmiş, diğer sûre ve âyetlere de dipnotlarda işaret edilmiştir.

BAKARA SÛRESİ

1- Bakara (2) : 20.

“Şüphesiz Allah, her şeye kâdirdir.”⁵⁶

Temelde Allah Teâlâ'dan âcizlik ve güçsüzlük vasıflarını nefyeden kudret anlayışı,⁵⁷ O'nun doksandokuz esmây-ı hüsnâsında yer almaktadır. Kur'an'da 103 yerde Allah'a nispet edilen bu vasıf, O'nun her şeye gücü yettiği, her şeyi dilemeye ve yapmaya kâdir olduğu anlamına gelmektedir.⁵⁸ Allah'ın sahip olduğu u sonsuz güç, Kuddûsî şiirlerinde de yansıma bulmuş, her fırsatta bu hakikat dile getirilmiştir:

Hata isyan işim daim muti' et şu beni ya Rab
Bi-küllü şey'e kâdîrsin bilürem ben seni ya Rab⁵⁹

Bi-küllü şey'e kâdir Muktedir'sin
Ne denlü var ise ref' et belâyâ⁶⁰

Kâdir her şey'e Hallâk u Azîm u Hayy u Kayyûm'dur

⁵⁵ **Kuddûsî Divânı**, 497/10/366.

⁵⁶ Kur'an'da pek çok defa geçmekte olan bu önemli söz için mesela ayrıca bkz. Bakara (2) : 106, 109, 284 ; Âl-i İmrân (3) : 26, 29...

⁵⁷ Bkz. Râğîb İsfehânî, Huseyn b. Muhammed, **el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân**, nşr. A.Muhammed Halefullâh, Kahire 1970, Mektebeyü'l-Anglo, s.595.

⁵⁸ Bkz. Topaloğlu, Bekir, “**Kâdir**” **Md.**, DİA, c.XXIV, s.124.

⁵⁹ **Kuddûsî Divânı**, 88/1/130.

⁶⁰ **Kuddûsî Divânı**, 82/3/127.

Bu mahlûkatı heb Ol'dur yoğiken eyleyen inşa⁶¹

Bi-küllî şey'e kâdirsin çün ey Hak
Kapını aç bana hiç kılma muğlak⁶²

Görüldüğü gibi Kuddûsî bu hakikati dile getirerek kendisini her dâim hak yoluna itaat üzere kılmasını Cenab-ı Hak'tan niyaz etmektedir.

2- Bakara (2) : 30-33.

Âdem'in yaratılması ve halife yapılması

Hiz. Âdem, Allah'ın topraktan yarattığı ilk insan ve ilk peygamberdir. Allah ona isimleri öğretmiş, melekleri kendisine secde ettirmiş ve onu yer-yüzünde halife kılmıştır. Kur'ân'ın anlattığı bu hakikatlerin Kuddûsî şiirinde de yansıma bulunduğu görülmektedir:

Âdem'i hâk'den yaraduben halîfe eyledin
Oldı insan nev'inin cediti atası enbiyâ⁶³

Âdem'i hak'den yaradub hem halîfe eyledi
Hem kamu esmâ'yı ta'lim etti fazliyle ana⁶⁴

Hâk'den yaradub Âdem'i dahi kıldı halîfe
Havvâ'yı andan yaradub verdi milkin cinânın⁶⁵

3- Bakara (2) : 34.

İblis'in Âdem'e secde etmemesi ve ilâhî huzurdan kovulması⁶⁶

Kur'ân'ın anlattığına göre Allah, Âdem'e isimleri öğrettikten sonra İblis'e ve diğer bütün meleklerle ona secde etmelerini emretmiştir. Ne var ki İblis, kibirlenerek, kendisinin Âdem'den üstün olduğuna kâni olarak secde etmeyi reddetmiş ve İlâhî huzurdan kovulmuştur. Bu yüzden İslâm ahlakına

⁶¹ Kuddûsî Divânı, 83/14/127.

⁶² Kuddûsî Divânı, 464/1/350.

⁶³ Kuddûsî Divânı, 61/8/118.

⁶⁴ Kuddûsî Divânı, 87/11/129.

⁶⁵ Kuddûsî Divânı, 490/2/363.

⁶⁶ Bu durumun anlatıldığı başka âyetler için de mesela bkz. Sad (38) : 74 ; A'râf (7) : 13.

göre kibir ve haset, en büyük hatalardan kabul edilmiştir ve sahibinin cennete girmesine engel olacaktır.⁶⁷

Kul'a mü'min muti' iken tekebbür'dür kılan tersâ
Azâzil kibr u ucb edip tarîd etti anı Mevlâ⁶⁸

Sensin bu dolabı kuran sensin bize rızkı veren
Sensin Azâzili süren hem Âdem'e kılan meded⁶⁹

Görüldüğü gibi ilgili âyetlere telmihte bulunan Kuddûsî, bu beyitlerinde, mümin kulun yapması gerekenin hiç kibirlenmeden ve kendini beğenmeden Allah'ın emrine itaat etmesi olduğunu beyan etmekte ve karşıt örnek olarak da İblis'i vermektedir. Zira mümin kulun aksine o, kibirlenmiş, kendini beğenmiş ve emre karşı gelmiştir. Bu yüzden de Allah Teâlâ'nın lânet ve tardını mücib olmuştur. Burada Kuddûsî'nin konuya getirdiği bir önemli yorum da; neticede İblis'i kovan ve İnsana büyük lütuflar bahşederek taltif edenin Allah olduğunu ilan etmesidir. Bu izah, son kertede Allah Teâlâ'nın ezeli kader projesinde saklı kıldığı sınırsız ilminin ifşâ edilmiş halinden başkası değildir. Nitekim Kuddûsî'nin bilincinde yer etmiş olduğu anlaşılan bu husus da esasında Kur'ân'ın sıklıkla vurguladığı konular arasındadır.⁷⁰

4- Bakara (2) : 78, 111.

“Ümniyyeden, kuruntudan uzak olmak”⁷¹

Ümniyye, *emâniyy* kelimesinin tekili olup, birisi “okumak”, diğeri de kişinin gerçekleşmesini dilediği ve arzu ettiği hayaller ve kuruntular anlamına gelmektedir. İkinci anlamıyla bir Kur'ânî deyiştir ve esasında Ehli Kitap olan Yahudi ve Hıristiyanların cennete yalnız kendilerinin gireceğini hayal edip bunu ilan etmeleri hususuyla ilgili olarak gündeme gelmiş ve kullanılmıştır. Bu itibarla kelime daha ziyade “kuruntu” anlamıyla karşılanmakta ve

⁶⁷ Bkz. Kurtubî, Muhammed b. Ahmed el-Ensârî, *el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, Beyrut 1985, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, c.I, s.296.

⁶⁸ *Kuddûsî Divânı*, 39/6/105.

⁶⁹ *Kuddûsî Divânı*, 217/2/202.

⁷⁰ Örneğin bkz. Hadid (57) : 22-23 ; Âl-i İmrân (3) : 29 ; En'am (6) : 59 ; Hac (22) : 70.

⁷¹ Ayrıca bkz. Nisa (4) : 123.

insanın hayal dünyasında oluşturduğu, takdir edip temenni ettiği şeyleri anlatmaktadır.⁷²

Gerçekte “cennet bize has, bizden başka kimse giremeyecek, biz ateşe girsek bile sadece bir kaç gün gireceğiz”⁷³ şeklindeki kuruntu ve hayaller; sonuçların ortaya çıkmasında ve pozitif pratiklerin gerçekleşmesinde belirleyici değildir. Doğrusu ister kadın, ister erkek; kim imanla beraber Allah'ın emrettiği sâlih amelleri yaparsa cennet onların olacaktır.⁷⁴ Bu tesbitin şiirsel akislerini de Kuddûsî şiirinde şöyle görmekteyiz:

Kuru *ümmiyye* işim hiç yok amel çün âcizem
Ekl ü uyku killet ile ârız olmuşdur lahab⁷⁵

Heman *ümmiyye* ile bitmez imiş iş bu yolda
Mukarreber sözine can u gönülden inandım⁷⁶

Görüldüğü gibi Kuddûsî de kurtuluşun kuru avuntu ve hayallerle değil; çalışmakla gerçekleşeceğini ifade etmektedir.

5- Bakara (2) : 117.

“Allah bir şeye kün (ol) der, olur”⁷⁷

Allah Teâlâ'ya hiçbir şeyi yapmanın zor olmadığını, her şeyin O'nun “ol” emriyle varlığa çıktığını, yoksa mahlûkâtın O'nun zâtından koparak uğradığı değişim sonucunda sudur ve tevellüd ettiği bir eser olmadığını ifade eden “*kün feyekûn*” ibaresinin⁷⁸ Kuddûsî şiirinde de karşılık bulunduğu görülmektedir:

Ey cümle halkı yoğiken inşâ ı iycad eyleyen

⁷² Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, İstanbul 1983, Eser Neşriyat, c.I, s.393 ; Ateş, Süleyman, **Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri**, İstanbul 1988, Yeni Ufuklar Neşriyat, c.I, s.186-187.

⁷³ Bkz. Bakara (2) : 80.

⁷⁴ Bkz. Nisa (4) : 124.

⁷⁵ **Kuddûsî Divânı**, 105/5/141.

⁷⁶ **Kuddûsî Divânı**, 546/3/393.

⁷⁷ Ayrıca bkz. Âl-i İmrân (3) : 47, 59 ; En'am (6) : 73 ; Nahl (16) : 40 ; Meryem (19) : 35 ; Yasin (36) : 82.

⁷⁸ Bkz. er-Râzî, Fahrüddîn, **et-Tefsîru'l-Kebîr -Mefâtihu'l-Gayb-**, I.Bsk., Kahire 1991, Mektebetü'l-İmân, c.II, s.372-373 ; Elmalılı, **Hak Dini Kur'an Dili**, I, 479.

Kün emriyle yedi kat eflâki bünyad eyleyen⁷⁹

Cümle mahlûkâtı *kâf u nûn* ile var eyledi
Vâhid ü Bâkî şehinşahdır ana hiç yok zeval⁸⁰

Bir anda *kün* dese olur idi kamusu var hemin
Kullarına ta'lim için etmiş bu fi'li ol Nasîr⁸¹

Murad eyleser bir şey'i heman *kün* der olur mevcûd
Ânın emriyle gelmişdir vücûda bil kamu eşyâ⁸²

Ey bu mahlûkâtı *kün* emriyle var eden Hudâ
Cümlesi kulluk ederler her zeman daim sana⁸³

Bu mahlûkâtı Hallâk etti *kün* emriyle ıycad
Zemin ü âsümanı altı günde eyledi bünyad⁸⁴

Görüldüğü gibi Şeyh Ahmed Kuddûsî, Allah'ın her şeyi var etme gücünü, “kün” emriyle izhar ettiğini belirtmekte ve bu Kur'ânî yargıyı, konunun detayına inmeden sade bir şekilde dile getirmektedir.

ÂL-İ İMRÂN SÛRESİ

6- Âl-i İmrân (3) : 26.

Allah bütün mülkün mâlikidir

Kur'ân'a göre, bütün mülkün sahibi Allah'tır ve O, mülkü dilediğine verip, dilediğinden alandır. Peygamberimizin elçiliğiyle iman eden insana ilan etmesi emredilen bu hakikatler, Kuddûsî şiirinde de sade bir dille şöyle ifade edilmiştir:

Mâlikü'l-Mülk Hâlikü'l-Halk sensin ancak ey Hudâ
Milk senin mahlûk senindür yok şerîk her-kiz sana⁸⁵

Ey bu *mülkün Mâliki* Vehhâb u Hallâku'l-Verâ

⁷⁹ Kuddûsî Divânı, 621/1/439.

⁸⁰ Kuddûsî Divânı, 513/11/374.

⁸¹ Kuddûsî Divânı, 367/12/293.

⁸² Kuddûsî Divânı, 83/13/127.

⁸³ Kuddûsî Divânı, 85/10/128.

⁸⁴ Kuddûsî Divânı, 215/14/200.

⁸⁵ Kuddûsî Divânı, 16/7/92.

Var benim bir hâcetim lutf edüben eyle kazâ⁸⁶

Lâyık değılem gerçi men ana velâkin bilirem
Sen *Mâlikü'l-Mülk* padişah'sın yok şerik her-kiz sana⁸⁷

Çün Semî'dir hem Mücîb Ol dahi her şeye Kadîr
Hem bu *mülkin Mâlikidir* yok şerik her-kiz ana⁸⁸

Etmişem iyman sana tevfikin ile ey Ahad
Hâlikü'l-halk *Mâlikü'l-Mülk*'sin dahi Ferd u Samed⁸⁹

7- Âl-i İmrân (3) : 55.

Hz. İsa'nın Allah katına yükselmesi⁹⁰

Kur'ân'ın anlaşılması zor âyetlerinden birisi de, Hz. İsa'nın ölüp ölmediği konusunda açıklama yapan bu âyetidir. Çünkü onun ölmediği, sadece yeryüzünden alındığı, âhir zamanda yeryüzüne inerek Deccal'i öldüreceği şeklindeki haberler Hz. Peygamber'den nakledilmekte, hatta pek çok müfessir de bu tür haberleri sahih kabul etmektedir. Kur'ân'a göre Allah Teâlâ, kulu ve elçisi olan Hz. İsa'yı, onu çarmıha germek isteyen düşmanlarından kurtararak kendi katına yükseltmiş ve düşmanları da onun yerine benzerini katletmişlerdir.⁹¹ Bu olaya telmih yoluyla Kuddûsî şii de işarette bulunmuş, Hz. İsa'nın göğe -bir anlamda- tamah edişinin sebebini aşka bağlamıştır.

Işk ile dostı Halîl'e nâr-ı Nemrud oldu nur
Işk ile İsa Nebi etti semâvate tamah⁹²

⁸⁶ Kuddûsî Divânı, 50/1/112.

⁸⁷ Kuddûsî Divânı, 54/8/114.

⁸⁸ Kuddûsî Divânı, 66/13/120.

⁸⁹ Kuddûsî Divânı, 218/8/202.

⁹⁰ Ayrıca bkz. Nisa (4) : 157-158.

⁹¹ Bkz. Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, Beyrut 1988, Dâru'l-Fikr, c.III, s.289-293 ; Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *Fethu'l-Kadîr el-Câmiu beyne Fenni'r-Rivâye ve'd-Dirâye min İlmî't-Tefsîr*, yy., trz., Âlemü'l-Kütüb, c.I, s.344-345. Ayrıca bkz. Cevdet Paşa, Ahmed, *Kıyas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ*, İstanbul 1986, Bedir Yay., c. I, s. 44-45.

⁹² Kuddûsî Divânı, 187/14/185.

Allah Teâlâ zaman ve mekandan münezzehtir, bu itibarla gökyüzünde olmaktan da aşkındır. Binaenaleyh Kuddûsî şiirinin Hz. İsa'nın gökyüzünde olduğunu belirtmesinin, Allah'ın da gökyüzünde olduğu şeklinde muhtemel bir yanlış anlamaya götürmesine karşılık dikkatli olunmalıdır. Çünkü Kur'ân'ın söylediği, Hz isa'nın Allah katına yükseltildiğinden başkası değildir.⁹³

8- Âl-i İmrân (3) : 59.

Âdem'in topraktan yaratılması⁹⁴

Bi-küllî şey'e kâdîrsin yaratdın Âdem'i hâk'den
Hemîn kıldın anı esrâr-ı ilm'e âşına ey dost⁹⁵

Âdem'in topraktan yaratıldığını haber veren Kur'ânî bilgiye de şiirinde telmihte bulunan Kuddûsî'ye göre, ilk insanın topraktan yaratılmasıyla bilginin sınırlarına hemen âşına kılınması arasında ilginç bir şekilde ilgi kurmak da mümkün görünmektedir.

NISÂ SÛRESİ

9- Nisâ (4) : 145.

Münafıkların en alt derekede olması

Bilindiği gibi zâhirden inanmış görünüp de, içlerinden kâfir olan münafıklar, bu iki yüzlü yaklaşımlarıyla derecelerin ve cehennem in en alt düzeyine müstehak olmuşlar ve açıkça küfürlerini ortaya koyan kâfir ve müşriklerden daha kötü bir duruma düşmüşlerdir. Cennetin derece ve makamları olduğu gibi, münafıkların gideceği cehennem in de dereceleri vardır. Yaptıkları işin çirkinliğinden dolayı münafıklar, cehennem in en kötü ve en alt tabakasında cezalarını çeceklerdir.⁹⁶ Kur'ân'ın haber verdiği bu acıklı tesbitin Kuddûsî şiirinde de sade bir dille ifadelendirildiğini görmekteyiz:

⁹³ Hz. İsa'nın oldukça tartışmalı durumu hakkında Kur'an verileri bağlamında doyurucu bir çalışma için örneğin bkz. Duman, Zeki, "Hz. İsa", Fecre Doğru Dergisi, Yıl:7, Sayı:82, Ağustos 2002, s.33-40.

⁹⁴ Ayrıca bkz. Rahman (55) : 14 ; İsrâ (17) : 61 ; A'râf (7) : 12, 33 ; Sa'd (38) : 76.

⁹⁵ Kuddûsî Divânı, 146/9/164.

⁹⁶ Bkz. Tabrisî, Ebû Ali el-Fadl b. El-Hasen, Mecmau'l-Beyân fî Tefsiri'l-Kur'ân, Tahran, trz., Mektebetü'l-İlmiyyeti'l-İslâmiyye, c.II, s. 130 ; Ebussuûd, Muhammed b. Muhammed el-İmâdî, İrşâdü'l-Akli's-Selîm ilâ Mezâyê'l-Kitâbi'l-Kerîm, II.Bsk., Beyrut 1990, Dâru İhyâi't-Türâs, c.II, 247.

Yeridür ehl-i nifakın *derk-i esfel* dedi Hak
Nice bir bu şerri izmar hayr'ı izhar nice bir⁹⁷

Münafıklardan eyle ictinab çün
Ki anların mekâmı *derk-i esfel*⁹⁸

EN'ÂM SÛRESİ

10- En'âm (6) : 160.

İyiliklerin bire on karşılığında değer kazanması

Dünyada yapılan iyilik ve itaatlerin on katıyla ecirle karşılanacağını müjdelendiği bu âyetin getirdiği mesajın da, Kuddûsî şiirinde yansıma bulunduğu görülmektedir:

Güneş veş âmmeye⁹⁹ nef' et
Hızır veş çağırana yet
Tarîk-i muhsinâna¹⁰⁰ git
Ki *bire on* yazar Mevlâ¹⁰¹

A'RÂF SÛRESİ

11- A'râf (7) : 54.

Yerlerin ve göklerin altı günde yaratılması¹⁰²

Öncelikle bilinmelidir ki Allah katında gün, bizim bildiğimiz ve kullandığımız yirmi dört saatlik zaman diliminden ibaret değildir. Bu itibarla kâinâtın altı günde yaratılmasını, altı jeolojik devirde, miktarını sadece Al-

⁹⁷ **Kuddûsî Divânı**, 258/8/227.

⁹⁸ **Kuddûsî Divânı**, 522/1/379.

⁹⁹ Bu kelime yanlış olarak “âmiye” şeklinde okunmuş olup doğrusu bizim kaydettiğimizdir. Bkz. Köksal, **Ahmed Kuddûsî**, 73.

¹⁰⁰ Bu kelime yanlış olarak “muhsinâta” şeklinde okunmuş olup doğrusu şiirde verildiği şekliyledir. Bkz. Köksal, **Ahmed Kuddûsî**, 73.

¹⁰¹ **Kuddûsî Divânı**, 6/6/84.

¹⁰² Ayrıca bkz. Yunus (10) : 3; Hud (11) : 7; Furkan (25) : 59; Secde (32) : 4; Kaf (50) : 38; Hadid (57) : 4.

lah'ın bildiği altı dönemde yaratılması olarak anlamak mümkündür.¹⁰³ Söz konusu altı gün motifinin Kuddûsî şiirinde de karşılık bulunduğu görülmektedir:

Ey bu cihanın halkını yoğiken hem iycad eden
Hem *altı günde* bu yer ile gökleri bünyad eden¹⁰⁴

Hem *altı günde* yerleri halk eyleyen
Ol'dır bu mülkin mâliki ortağı yokdur çünkü bir¹⁰⁵

Gökleri dört günde yaratdın iki günde yeri
Altı günde halk olundu yedi yer yedi sema¹⁰⁶

Ey *altı günde* yedi kat eflâk ile zemîni yaradan Mevlâ
Kün emri ile hem cümle halkı eyleyen îcad yoğiken asla¹⁰⁷

12- A'râf (7) : 55, 180.

“Allah'a dua edin”¹⁰⁸

“Çağırarak, seslenmek, istemek, yardım talep etmek” gibi kelime anlamlarına sahip olan “dua” kavramı, İslâmî ıstılahta “küçükten büyüğe, aşağıdan yukarıya vâki olan talep ve niyaz” anlamına gelmektedir. Bir başka deyişle dua, Allah'ın yüceliği karşısında kulun aczini itiraf ederek sevgi ve ta'zim duygularıyla lütuf ve yardım talebinde bulunmaktır. Esasında bu yönüyle dua, Allah ile kulu arasında gerçekleşen çok önemli ve çok samimi bir diyalogu yansıtmaktadır.¹⁰⁹ Kur'ân-ı Kerîm bize pek çok âyette, bu diyalogu sıklıkla canlı tutmamızı tavsiye etmektedir. Bu itibarla Allah'a her an ve her şekilde dua etmemiz tavsiye edilen bu âyetlerin Kuddûsî şiirinde de aşağıdaki şekilde atıf alanı oluşturduğu görülmüştür:

Sen Azîmü'ş-Şan *du'â edin* deyu emr eyledin
Kara yüzlü kul isem de emre ettim imtisal¹¹⁰

¹⁰³ Bkz. Ateş, **Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri**, III, 346.

¹⁰⁴ **Kuddûsî Divânı**, 628/7/441.

¹⁰⁵ **Kuddûsî Divânı**, 367/11/293.

¹⁰⁶ **Kuddûsî Divânı**, 61/9/118.

¹⁰⁷ **Kuddûsî Divânı**, 76/10/124.

¹⁰⁸ Ayrıca bkz. İsrâ (17) : 110 ; Gafir (40) : 60.

¹⁰⁹ Bkz. Cilâcı, Osman, “**Dua**” **Md.**, DİA., c.IX, s.529.

¹¹⁰ **Kuddûsî Divânı**, 520/3/378.

13- A'râf (7) : 143.

Allah'ın dağa tecellî etmesi

Söz konusu âyette bildirildiğine göre Hz. Musa, Allah Tealâ'dan kendisini görmeyi istemiş; Allah da, Tur dağına tecellî edeceğini, dağın bu tecellîsi karşısında sabit kalması durumunda Musa'nın da kendisini görebileceğini bildirmiştir. Ne var ki Allah Teâlâ, Tur dağına tecellî eder etmez, zuhur eden halin dehşetinden dağ paramparça olmuş, Musa da bu dehşetli sahne karşısında düşüp bayılmıştır.

Binaenaleyh bu konu, Kuddûsî şiirinde de yansıma bulmuş, ve oldukça ilginç bir şekilde, esasında bir anlamda "işârî tarzda", Tur dağının tevazusu sayesinde Allah'ın tecellîsine mazhar ve mahal olma şerefine ulaştığı ifade edilmiştir.

Tur dağı tevâzu edüben buldı *tecellî*
Yükseklik eden dağları hirmâne çekerler¹¹¹

Kimisine ihfâ ile çün etti *tecellî*
Kimine de cehr ile Hallâk-ı cihânın¹¹²

ENFÂL SÛRESİ

14- Enfâl (8) : 28.

Malların ve evlâtların "fitne" olması¹¹³

Kur'an'da mallar ve evlâtlar, günaha da vesile olabildikleri için, bir imtihan aracı olarak değerlendirilmekte ve bu husus "fitne" kavramı kullanılarak ifade edilmektedir. İnsanlar, malları ve evlatlarıyla sınanmakta, bu konuda Allah'ın haklarını ödeyip ödememeleri yönüyle denenmektedir. Aslında İbn-i Mes'ûd'un dediği gibi sadece mallar ve evlatlar değil, insanın sahip olduğu olumlu-olumsuz her şey, denenmesi yolunda birer araçtır.¹¹⁴ Nitekim bu tür âyetlerin izahı sadedinde sahâbeden Ebû Lübâbe örneğini hatırlamak mümkündür. Anlatılanlara göre Ebû Lübâbe, Kureyza Yahudileri arasında bulunan mallarını ve evlâdını korumak maksadıyla, Yahudilere karşı, bir

¹¹¹ **Kuddûsî Divânı**, 246/12/217.

¹¹² **Kuddûsî Divânı**, 487/5/361. Divan'da beytin son kelimesi "Hudâ'nın" şeklinde dizilmiştir ki merhum Âsım Köksal'ın da belirttiği gibi galîz bir hatadır. Doğrusu yukarıda verdiğimiz şekildedir. Bkz. Köksal, **Ahmed Kuddûsî**, 80.

¹¹³ Ayrıca bkz. Tegabun (64) : 15.

¹¹⁴ Bkz. Taberî, **Câmiu'l-Beyân**, IX, 223-224.

mü'mine yakışmayan bazı tavırlar içine girmiş, bu ve buna benzer tutumları yüzünden Peygamberimiz de kendisine gücenmiştir.¹¹⁵

Kuddûsî şiirinde yoğun olarak yansıma bulmuş motiflerden birisi de, mal ve evlâdın fitne olarak değerlendirilmesi olmuştur. Bizce bu durumun Kuddûsî'nin özel hayatıyla çok yakın ilişkisi söz konusudur. Çünkü o, daha önce de değinildiği gibi, hem çok evlilik yapmış, hem de çok evlât sahibi olmuştur.

Emval ü evlâd fitnedir bize vacib sakınmak
Nedhetde salvet salvetde firkat olmamak olmaz¹¹⁶

Hak sevdiğine vermez imiş *mal ü evlâd*
Kuvvetde şehvet şehvetde levmet olmamak olmaz¹¹⁷

Sen buyurmuşsun bize *evlâd u ezvâc fitnedür*
Kesret-i evlâd'a oldum mübtelâ ey Kirdigar¹¹⁸

Nice mü'min salih'i merdud mel'un kıldı mal
Der ki Kuddûsî demiş *mal fitne* Fahr-i Kâinat¹¹⁹

Ehl ü evlâd nefis ile mal cümlesi düşman bana
Sen'den erham dahi ekrem yok-durur dost ey huda¹²⁰

Hubb-u nisvan oldu müstevlî bu gönlüm şehrine
Kıldılar *meftun beni emvâl ü evlâd u nisâ*¹²¹

Bana çün *ehl ü mal ü nefis ü evlâdım kamu a'dâ*
Esirge lutf edip men kulunı anlardan ey Mevlâ¹²²

¹¹⁵ Mezkûr sahâbî hakkında ayrıca geniş bilgi için bkz. İbn-i Sa'd, **et-Tabâkâtü'l-Kübrâ**, Beyrut, trz., Dâru Sâdır, c.II, s.74-75 ; İbnü'l-Esîr, İzzüddîn, **Üsdü'l-Gâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe**, thk. M.İ.el-Bennâ-M.A.Âşûr, trz., Dâru'ş-Şa'b, c.VI, s.265-267 ; Çubukçu, Asri, "**Ebû Lübâbe el-Ensârî**" Md., DİA., c.X, s.179 ; Kurtubî, **el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân**, VII, 396.

¹¹⁶ **Kuddûsî Divânı**, 390/5/311.

¹¹⁷ **Kuddûsî Divânı**, 390/7/311.

¹¹⁸ **Kuddûsî Divânı**, 360/4/290.

¹¹⁹ **Kuddûsî Divânı**, 159/4/172. Bu beyitte konu hadis olarak sunulmuştur. İlgili hadis için örneğin bkz. Buhârî, Rikâk 10 ; Tirmizî, Menâkıb 30 ; Nesâî, İdeyn, 27 ; İbn-i Mâce, Fiten 18 , Libâs 20 ; Ahmed, V, 58.

¹²⁰ **Kuddûsî Divânı**, 13/14/90.

¹²¹ **Kuddûsî Divânı**, 45/8/109.

¹²² **Kuddûsî Divânı**, 65/6/120.

Ezvâc u evlâd ey ahi fitne kamusı mal dahi
Me'va kırlarlar duzeh'i anlarda yokdur hiç vefa¹²³

Fitne imiş kişiyeye ezvâc u evlâd u mal kamu
Verdiler bu gönlüme siklet tegayyür i'vicac¹²⁴

Buyurdı Hak kelâmında size evlâd u mal fitne
Hazer kılın siz anlardan olalım dersiniz âbad¹²⁵

YUSUF SÛRESİ

15- Yusuf (12) : 23-24, 30, 32.

Yusuf-Zeliha¹²⁶ sevgisi

Bilindiği gibi Kur'an,¹²⁷ yukarıda numaraları verilen âyetlerde, Hz. Yusuf'la Zeliha yakınlığına değinmekte ve onun Yusuf'a karşı beslediği derin aşktan açıkça söz etmektedir. Hatta nu surenin 24. âyeti, onların karşılıklı olarak birbirlerini arzularını ifade etmektedir.¹²⁸ Ayrıca tarihçilerin verdiği bilgiye göre Yusuf, ikbale kavuştuktan sonra, artık dul bir kadın olan Zeliha ile de evlenmiştir. Aynı zamanda bir hükümdar kızı olan ve Cevdet Paşa'nın deyişyle "güzellerin ser-efrâzı" olan Zeliha, Yusuf'a Efrâyim ve Menşâ adında iki de erkek çocuğu vermiştir.¹²⁹ Kuddûsî şiiri de bu ilginç kıssayı istihdam etmiş, yalın Türkçe'siyle bu ölmez aşkı, daha da ölümsüzleştirmiştir:

Yûsuf deyu ağlardı Zelihâ nice demler

¹²³ Kuddûsî Divânı, 68/11/121.

¹²⁴ Kuddûsî Divânı, 183/9/183.

¹²⁵ Kuddûsî Divânı, 206/11/194.

¹²⁶ Kur'an'da geçmeyen bu isim, değişik ırklar tarafından değişik şekillerde istihdam edilmiştir. Örneğin Cevdet Paşa'ya göre bu kelimeyi Araplar "Zeliha" şeklinde kullanırken; Acemler (İranlılar) "Züleyha" olarak telaffuz etmişlerdir. Türkçede ve halk arasında ise bu ismin okunuşu "Zilha" şeklindedir. Bkz. Ahmed Cevdet Paşa, **Kıssas-ı Enbiyâ**, I, 22.

¹²⁷ Kur'an, Yusuf kıssasından başka hiçbir kıssayı tek bir sûrede ve bu kadar detaylı olarak anlatmamıştır. Yusuf kıssası ölçeğinde Kur'an ve Tevrat anlatımlarını karşılaştıran bir çalışmamız için mesela bkz. Ünver, Mustafa, "**Yusuf Kıssası Açısından Ahd-i Atîk ve Kur'ân-ı Kerîm'e Karşılaştırmalı Bir Bakış**", Diyanet İlmi Dergi, c.XXXVII, S.2, 2001, s.73-108.

¹²⁸ Ayrıca detaylı bilgi için bkz. Taberî, **Câmiu'l-Beyân**, XXII, 183-191.

¹²⁹ Bkz. Ahmed Cevdet Paşa, **Kıssas-ı Enbiyâ**, I, 23.

Ol derbederi zâr u perîşan niçün etdin¹³⁰

İşk-ı Yûsuf çün Zeliha'nın çeküb gönlün alan
Kays'ı Leylâ ışkıdur aklın alub mecnun eden¹³¹

Gördi ma'sûkın Zeliha bir gece düşde heman
Dolub ol dem gönline ışk oldu zindan bu cihan¹³²

Kalmadı ârâmı her-kiz arttı ışkı gün be-gün
Geldi Mısır'a çekdi çok zillet meşakkat bir zeman¹³³

Ta'n etti Zeliha'ya şu kim bilmedi ışk'ı
Âşüfteliğin bir şeh-i hûbân'e ne bilsün¹³⁴

16- Yusuf (12) : 53.

“Nefs-i emmâre” figürü

Kur'ânî bir kavram olan “nefsi emmâre” deyişi, nefsin negatife olan arzu, istek ve tutkusunu anlatmaktadır¹³⁵ ve tasavvufun tüm görünümünde olduğu gibi bu kavramdan Kuddûsî şiiri de müstagnî kalmamıştır:

Nefs-i emmârem fesada meyl eder durmaz heman
Nâr-ı ışkınla anı yak ki ola işi salâh¹³⁶

Nefs-i emmâre hevâ şehvet Azâzil birleşüb
Etiler iğvâ beni oldum gavî¹³⁷ ya Rab meded¹³⁸

17- Yusuf (12) : 94.

Yakub'un, Mısır'daki Yusuf'un kokusunu Kenan'dan duyması

¹³⁰ Kuddûsî Divânı, 483/8/359.

¹³¹ Kuddûsî Divânı, 612/14/431.

¹³² Kuddûsî Divânı, 628/4/443.

¹³³ Kuddûsî Divânı, 628/5/443.

¹³⁴ Kuddûsî Divânı, 600/11/423.

¹³⁵ Bkz. Kurtubi, *el-Câmiu li-Ahkâm*, IX, 210 ; Tabrisî, *Mecmeu'l-Beyân*, III, 241.

¹³⁶ Kuddûsî Divânı, 187/7/185.

¹³⁷ Kelime, Divan'da “gavvî” şeklinde olmakla birlikte, Aruz veznine göre, “gavî” olmalıdır.

¹³⁸ Kuddûsî Divânı, 200/6/191.

Kur'ân'ın da anlattığı öykünün gelişimi içerisinde, Mısır'da ikbale kavuşan Yusuf, kardeşleriyle barışarak bir araya gelmiş; babalarını da yanına getirmeleri için onları Kenan'a göndermiş ve bu arada gömleğini de üzüntüden gözleri kör olmuş babalarının yüzüne sürmeleri için onlara vermişti. Adeta rüzgar, daha onlar gelmeden Mısır'daki Yusuf'un kokusunu Kenan diyarındaki Yakub'a getirmiş, Yakub da çevresine "beni bunaklıkla suçlamazsanız, ben Yusuf'un kokusunu duyuyorum" demişti.¹³⁹ Bütün bu olayları hatırlatan Kuddûsî şiirine göre bu mucizenin de sebebi, aşktan başkası değildir:

*Işk ile bozdı Nebî Mûsâ adû'nın sihrini
Işk ile esdi Nebî Ya'kub'a Yusuf'dan riyah¹⁴⁰*

İSRÂ SÛRESİ

18- İsrâ (17) : 44.

Her şeyin Allah'ı dilince tesbih etmesi¹⁴¹

Allah'ı tesbih etmek, O'nun şânının, kudret ve azametinin yüce olduğunu, mükemmel vasıflara sahip olduğunu, noksanlıklardan da aşkın olduğunu söylemek veya hal diliyle bunu ifade etmektir. Bu anlamda Allah Teâlâ'nın yarattığı her varlık, O'nun yücelik ve şânını övgüyle bir şekilde ifade etmektedir. Bir çiçeğin, bir böceğin ve bir arının kendisine verilen görevi hakkıyla yerine getirmesi, Allah'ın çizdiği yoldan ayrılmaması ve onu tesbih etmesi anlamına gelmektedir.¹⁴² Bu itibarla Kur'ân, yeryüzünde ve gökyüzünde olan bütün varlıkların, lisânı hallerince Allah'ı tesbih ve zikretmekte olduklarını haber vermektedir. Bu figürün de Kuddûsî şiirinde yansıma bulunduğu görülmektedir:

*Her şey eder Allah'ı zikir kendi dilince
İnkârına bâ'is nedir ol re'yi hatâ'nın¹⁴³*

¹³⁹ Örneğin ayrıca bkz. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XXIII, 57-61 ; Ahmed Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiyâ*, I, 26-27.

¹⁴⁰ *Kuddûsî Divânı*, 187/12/185.

¹⁴¹ Ayrıca bkz. Nur (24) : 41.

¹⁴² Bkz. Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, V, 219-220.

¹⁴³ *Kuddûsî Divânı*, 487/4/361.

KEHF SÛRESİ

19- Kehf (18) : 9-26.

“Ashab-ı Kehf”

İnançlarına konan baskılardan kurtulmak ve Yaratıcı'larına olan kulluklarını engelsiz yerine getirebilmek maksadıyla bir mağaraya yerleşen ve Allah tarafından burada uzun yıllar uyutulup, sonra da uyandırılan gençlerin mucizevî öykülerinin anlatıldığı Kur'an pasajları, Kuddûsî şiirinde de yansıma bulmuş ve ibret verici ifadelerle anlatılmıştır. Gençlerin gerek mağarada, gerek uyanmalarının ardından ölünceye ya da Peygamberimizin dönemine kadar ne kadar yıl geçirdiği, tefsirciler arasında farklı anlamalara ve tercihlere sebep olmaktaysa da,¹⁴⁴ Kuddûsî'nin onların mağarada 309 yıl kaldığı görüşünü tercih ettiği anlaşılmaktadır:

Lutf edüb Kuddûsî'ye ver uyku *Kehfî*'ler gibi
Yatdılar üçyüzdokuz yıl oldı sırr-ı acib¹⁴⁵

Düşün *Ashâb-ı Kehf*'in kelbini al ibret andan kim
Cihanın kelblerinden oldı müstesnâ dahi mümtaz¹⁴⁶

Kehfîler'i gâr içre uyutdın nice yıllar
Kuddûsî'yi fazlın ile et her gice irfad¹⁴⁷

Eyledin *Ashab-ı Kehf* e uyhu ihsan lutf edüb
Ver bana hem lutf edip uyhu yanup oldum remad¹⁴⁸

Ehl-i Kehf in hürmetine eyle hâbı ihsan bana
Artdı Kuddusî Koca'nın derdi çünkü ez diyad¹⁴⁹

Görüldüğü gibi bu şiirlerde Ashâb-ı Kehf'in mucizevî ahvâlinde ibret alınması gerektiği hatırlatılarak; onların üç yüz dokuz yıl kesintisiz uyumaları, Kuddûsî'nin kişisel olarak muzdarib olduğu uykusuzluk rahatsızlığına da -istidrad kabilinden- kıyas edilerek, Allah Teâlâ'dan şifâ talebinde bulunmaktadır.

¹⁴⁴ Mesela bkz. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XXV, 230-232 ; Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, III, 279.

¹⁴⁵ *Kuddûsî Divânı*, 91/13/132.

¹⁴⁶ *Kuddûsî Divânı*, 376/3/299.

¹⁴⁷ *Kuddûsî Divânı*, 198/10/190.

¹⁴⁸ *Kuddûsî Divânı*, 212/6/199.

¹⁴⁹ *Kuddûsî Divânı*, 212/7/199.

20- Kehf : (18) 65.

“İlm-i ledün”

“Katından, nezdinden, tarafından” gibi anlamlara gelen “ledün” edatı, esasında edatlık vazifesini aşarak büyük bir bilginin, ilâhî ilmin, başka bir deyişle “*ilmi ledün*”nün özel adı haline gelmiştir. Allah Teâlâ tarafından sevdiği kullarına vasitasız ve kazanımsız olarak Zâtına has bilgidен bahşedilen gaybî ilim diye de tarif olunan *ilm-i ledün*,¹⁵⁰ tasavvuf çevrelerinde oldukça sık kullanılan bir motiftir ve Kur'an'da da Hz. Mûsâ ile salih kul arasındaki sırlı olaylar meyanında söz konusu edilmiştir. Binaenaleyh bu motiften Kuddûsî şiiri de müstagnî kalmamıştır:

Her mısra'ı bu gazelin ârife bir bab
Kâlbinde olur *ilm-i ledünn* sırları hasıl¹⁵¹

Öz başına sen *İlm-i ledünnî* bilemezsin
Var ârif-i dânâ'dan okı dersini anın¹⁵²

Zevahir ehli kurtulmaz gümandan
Ledün ilminde hiç nâdan olunmaz¹⁵³

Bu bir *ilm-i ledünnî* kim bilen demez diyen bilmez
Bilür ârif bu ilmi sen yüri var anı andan sor¹⁵⁴

Salât u savm ile sanma olur hâsıl *ledün ilmi*
Fünun içre bu fenne bulunur ise bedel göster¹⁵⁵

21- Kehf (18) : 107.

“Cennetü'l-Firdevs”¹⁵⁶

¹⁵⁰ Bkz. Zemahşerî, Mahmûd b. Ömer, **el-Keşşâf an Hakâiki Gavâmidî't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvîl fî Vücûhi't-Te'vîl**, III.Bsk., nşr. M.Hüseyin Ahmed, Kafire-Beyrut 1987, Dâru'r-Reyyân li't-Türâs, c.II, s.733 ; Râzî, **Mefâtihu'l-Gayb**, X, 350.

¹⁵¹ **Kuddûsî Divânı**, 514/13/375.

¹⁵² **Kuddûsî Divânı**, 496/4/366.

¹⁵³ **Kuddûsî Divânı**, 381/1/304.

¹⁵⁴ **Kuddûsî Divânı**, 259/14/227.

¹⁵⁵ **Kuddûsî Divânı**, 284/10/245.

¹⁵⁶ Ayrıca bkz. Mü'minûn (23) : 11.

Arapça'ya Farsça'dan girmiş olması muhtemel olan "Firdevs" kelimesi, özellikle "içinde üzüm bulunan bağ ve bahçe" anlamına gelmektedir. Firdevs, cennetin tamamını ifade edebilecek bir isim olabileceği gibi; onun ortası, en yüksek ve en kıymetli bölgesinin özel adı da olabilmektedir.¹⁵⁷ Nitekim Kuddûsî şiirinin Firdevs cenneti motifinden de müstagnî kalmadığı görülmektedir:

Kuddûsî'ye et vaslını fazlınla müyesser
Ubbâdına ver cennet-i firdevs'de refahat¹⁵⁸

Görüldüğü gibi bu beytinde Şeyh Ahmed Kuddûsî, arzusunun Allah'a ulaşmak olduğunu, Firdevs cennetine de isteyen kulların nâil olmasını dileğini ifade etmekle, bir taraftan kendisinin cennet ve köşk peşinde olmadığını, öte yandan da ilgili Kur'ânî motifin Müslümanlar için önemli ve matlûb bir makam olduğunu ihsas etmiş olmaktadır.

TÂHÂ SÛRESİ

22- Tâhâ (20) : 57-70.

Hz. Musa'nın düşmanların sihrini boşa çıkarması¹⁵⁹

Kur'an anlatımına göre Hz. Musa, Firavun'u yumuşaklıkla hakka davet etmiş, ne var ki Firavun bu çağrıya "Mısır'da benden başka rab yoktur" diye tehdit savurarak davete mukâvemet göstermiştir. Bunun üzerine, yere bırakılmasıyla asası yılanı dönüşen Hz. Musa'dan korkan Firavun, o dönemde çok revaçta bir sanat olan sihrin mâhir öncülerini toplamış; onlardan Musa'nın sanatına karşı koymalarını istemişti. Ne var ki toplanan sihirbazların göz bağcılık ederek yılan gibi görünmelerini sağladıkları ip ve değnekleri, Musa'nın yere attığı asasının dönüştüğü ejderha tarafından yutulmuş, böylece sihirleri de boşa çıkmıştır.¹⁶⁰ İlgili olayların hatırlatıldığı Kur'an kıssası, Kuddûsî şiiri tarafından da hatırlanmış ve bu mucize, Musa'nın Allah'a duyduğu aşkla izah edilmiştir:

Işk ile bozdı Nebî Mûsâ adû'nın sihrini

¹⁵⁷ Topaloğlu, Bekir, "Cennet" Md. DİA., c.VII, s.377 ; Şevkânî, **Fethu'l-Kadîr**, III, 317.

¹⁵⁸ **Kuddûsî Divânı**, 143/2/163.

¹⁵⁹ Ayrıca bkz. Yunus (10) : 75-77 ; Şuarâ (26) : 43-46.

¹⁶⁰ Örneğin ayrıca bkz. Cevdet Paşa, **Kıssas-ı Enbiyâ**, I, 30 vd.

Işk ile esdi Nebî Ya'kub'a Yusuf'dan riyah¹⁶¹

23- Tâhâ (20) : 82.

Allah Teâlâ'nın "Ben Gaffârım" Buyurması

Allah Teâlâ bu âyetinde kendisinin, tevbe eden, iman edip salih pratikler sunarak hidâyet yolunu seçen kulları için çok bağışlayıcı olduğunu açıkça dile getirmektedir. Söz konusu Kur'ânî tema, Kuddûsî şiirinde de aynısıyla karşılık bulmuştur:

Kur'an'da Gaffârım ben deyu söyler suçunu bileni mağfîret eyler
Kibr ü inad eden tamu'yi boylar bilmeyen suçunu oliser makhur¹⁶²

ENBİYÂ SÜRESİ

24- Enbiyâ (21) : 68-69.

Hiz. İbrâhim'in ateşe atılması, ateşin onu yakmaması

Kur'an'da hanifliğin önderi olarak her zaman övgüyle yâdedilen¹⁶³ Hz. İbrahim, kavmini tevhide davet etmiş; ancak bu çağrıya, sertlikle ve vahşice mukabelede bulunmayı tercih eden Bâbil meliki Nemrud, peygamberi ateşe attırması, ama Allah'ın emriyle ateş onu yakmamış, hatta ormanları bir anda kül eden azgın ateş, ona karşı serinlik ve selâmetten başka bir şey takdim etmemiştir.¹⁶⁴ Bu Kur'ânî kıssasının Kuddûsî şiirinde de ma'kes bulunduğu görülmüştür:

*Işk ile dostı Halîl'e nâr-ı Nemrud oldu nur
Işk ile İsâ Nebî etti semâvate tamah¹⁶⁵*

*Olmuşem muztar eriş tut destimi rahm et bana
Nâr'ı İbrâhim'e hoş gülzar eden Mevlâ meded¹⁶⁶*

Halîlullah'ı atdı od'a Nemrud zu'm edüben

¹⁶¹ **Kuddûsî Divânı**, 187/12/185.

¹⁶² **Kuddûsî Divânı**, 333/5/277.

¹⁶³ Bkz. Bakara (2) : 135 ; Âl-i İmrân (3) : 67, 95 ; Nisâ (4) : 125 ; En'âm (6) : 161 ; Nahl (16) : 120.

¹⁶⁴ Örneğin bu kıssa için bkz. Cevdet Paşa, **Kısas-ı Enbiyâ**, I, 20. Ayrıca bkz. Taberî, **Câmiu'l-Beyân**, XXVII, 43-45 ; Şevkânî, **Fethu'l-Kadîr**, III, 415-416.

¹⁶⁵ **Kuddûsî Divânı**, 187/14/185.

¹⁶⁶ **Kuddûsî Divânı**, 202/8/192.

Ki yakub mahv eder anı heman atdığı dem nâr¹⁶⁷

25- Enbiyâ (21) : 83-84.

Hz. Eyyûb'un sabrederek şifa bulması¹⁶⁸

Allah Teâlâ'nın imtihana çekmek suretiyle; sağlığını ve bütün malını elinden aldığı Hz. Eyyûb, şükrü ve sabrı sayesinde eski haline, önceki sağlığına ve zenginliğine dönebilmiş ve "Eyüp Sabrı" dillere destan olmuştur.¹⁶⁹ Kuddûsî şiirinin de atlamayarak istihdam ettiği bu kadim ve çarpıcı kıssanın temel dokusunda da -ona göre- yine aşk bulunmaktadır:

Işk ile sabr etti Eyyub derdine ah etmedi
Işk ile buldı yine derd'e şifa oldu sıhah¹⁷⁰

26- Enbiyâ (21) : 107.

Peygamberimizin (sav) âlemlere rahmet olarak gönderilmesi

Peygamber efendimizin (sav) tüm âlemlere rahmet olarak gönderildiği, bu itibarla onun bizler için Allah Teâlâ'nın ilâhî bir lütfu olduğu gerçeğinin bildirildiği Kur'an mesajının Kuddûsî şiirinde de aşağıdaki şekliyle yansıma bulduğu görülmektedir:

Âlemîne rahmet irsal eyledi Mevlâ anı
Bize Yezdân'ın atâsudur Muhammed Mustafâ¹⁷¹

HAC SÛRESİ

27- Hac (22) : 27.

Hacca yaya veya bineklerle gelmek

İnsanlara haccın ilân edilmesini ve imkanlarına göre yaya olarak ya da binekleri üzerinde hac yapmaya gelmelerini emreden bu âyetin de, Kuddûsî şiirinde veciz bir tarzda işlenmiş olduğu görülmektedir:

¹⁶⁷ **Kuddûsî Divânı**, 261/8/228.

¹⁶⁸ Ayrıca bkz. Sa'd (38) : 41-44.

¹⁶⁹ Örneğin bu kıssa için bkz. Cevdet Paşa, **Kıssa-ı Enbiyâ**, I, 27-28 ; Harman, Ömer Faruk, "Eyyûb" **Md. DİA.**, c.XII, s.16-17.

¹⁷⁰ **Kuddûsî Divânı**, 187/13/185.

¹⁷¹ **Kuddûsî Divânı**, 7/7/87.

Ehl-i İyman hicret ederler Hicâz'e cümlesi
Pes nisâ sıbyan giderler mâşiyat u hâfiyat¹⁷²

28- Hac (22) : 47.

Allah katında bir günün, bin yıl gibi olması¹⁷³

Bilindiği gibi “zaman”, görelî bir olgudur ve bu yönüyle Kur'an, insanların dünyevî ölçekte itibar ettikleri zamanın Allah nezdinde farklı değerlere karşılık geldiğini vurgulamaktadır.¹⁷⁴ Aynı yaklaşım Kuddûsî şiirinde de ele alınmış ve ilgili husus Allah'ın kudretinin bir işareti olarak algılanmıştır:

*Her bir günü bin yıl imiş ol günlerin işit ahî
Kâdir Kavî hem Muktedir Ana olur güç iş yesîr¹⁷⁵*

ŞUARÂ SÛRESİ

29- Şuarâ (26) : 214.

Peygamberimize kavmine nasihat etmesinin emredilmesi

Buyurdın çün resûline ki *eyle kavmine pend*
Bize lâzım olan etmek bu emre hoş ri'âyet¹⁷⁶

Görüldüğü gibi Peygamberimize vahyedilen emir; Kuddûsî şiirinde de, ilgili emre itaat edilmek suretiyle aynı tavrın hayata geçirilmesine bir katkı olarak algılanmıştır.

ANKEBÛT SÛRESİ

30- Ankebût (29) : 41.

Evlerin en zayıfı, örümcek evidir

Allah'tan başkasının tarafında yer alan inançsızları ve çeşitli problemlerden dolayı yaptıkları pozitif işlerin de sabun köpüğü gibi yok olacak kimseleri, örümçeğinki gibi bir ev yapanlara benzeten Kur'an; öğüt alınmasını

¹⁷² Kuddûsî Divânı, 159/1/172.

¹⁷³ Ayrıca bkz. Secde (32) : 5.

¹⁷⁴ Örneğin bkz. Meâric (70) : 4. Zamanın görelî mahiyeti hakkındaki değişik görüşler için bkz. Taberî, Câmîu'l-Beyân, XVII, 183-184.

¹⁷⁵ Kuddûsî Divânı, 367/13/293.

¹⁷⁶ Kuddûsî Divânı, 150/14/166.

sağlamak üzere evlerin en zayıfının örümcek evi olduğunu ifade etmektedir. Şeyh Ahmed Kuddûsî de, tevâzu içerisinde kendisinin insanların en cahili olduğunu ifade ederek, yaptığı tüm pratiklerin örümcek evi gibi zayıf olduğunu itiraf etmektedir ki, bu ifadeler bize tüm velîlerde ortak olarak görülmesi gereken alçak gönüllü olma hassasını hatırlatmaktadır:

Cümle halkın echeli Kuddûsî-yi Âvâre'nin
İlm ü amel u ibâdâtı *ke-beyti ankebut*¹⁷⁷

31- Ankebût (29) : 69.

Allah uğrunda cihad etmek

“Cihad”ın kelime anlamı, bir konuda kişinin olanca gücünü kullanıp gayret etmesidir ve İslâmî algılayışta Allah yolunda gösterilen her türlü çabanın adı da, “cihad etmek” olmuştur.¹⁷⁸ Allah uğrunda cihad edenlerin rahmânî yollara hidâyet edileceği müjdelenen mevzu bahis Kur’ânî emir, Kuddûsî şiirinde de hatırlanmakta ve veciz bir şekilde Peygamberimizin (sav) “cihâd-ı ekber” olarak tavsif buyurduğu ve bu haliyle bazı rivayetlerde de yer alan nefis mücadelesine¹⁷⁹ vurgu yapılmaktadır:

Câhidû fillâh geldi gerçi Kur’an’da velî
Fahr-i Âlem dedi nefis ile gazâ ekber cihad¹⁸⁰

¹⁷⁷ Kuddûsî Divânı, 148/7/166.

¹⁷⁸ Kavram hakkında bkz. Râğıb Isfehânî, *el-Müfredât fi Garîbi'l-Kur’ân*, 142.

¹⁷⁹ Nitekim Hz. Peygamber (sav)’in bir savaş dönüşünde söylediği belirtilen ve daha çok tasavvuf çevrelerince önem atfedilen “küçük cihaddan (savaş) büyük cihada (nefisle mücadeleye) döndük” rivâyetinin zayıf (Molla, Aliyyü’l-Kârî, *el-Esrâru’l-Merfûa*, s. 206-207), hatta İbn Teymiyye’ye (728/1327) göre uydurma olduğu (*Mecmûu Fetâvâ*, c.XI, s.198) ileri sürülmekle birlikte; İbn Kayyim el-Cevziyye (751/1350), “Mücâhid nefsiyle cihad edendir” (Tirmizî, *Fedâilü’l-Cihâd*, 2) anlamındaki hadise dayanarak kulun nefsiyle olan cihadının dış düşmanlara karşı gerçekleştirilen cihada nisbetle asıl ve mukaddem olduğunu, Allah’ın emirlerine uyma konusunda nefsiyle cihad edemeyen kimsenin düşmanla da cihad edemeyeceğini ifade etmektedir. Bkz. İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdü’l-Meâd fi Hedyi Hayri’l-İbâd*, Kahire 1989, *el-Mektebetü’l-Kayyime*, c.II, s.65. Bu konuda geniş bilgi için ayrıca bkz. Özel, Ahmet, “Cihad” Md., DİA., c.VII, s.528.

¹⁸⁰ Kuddûsî Divânı, 207/4/195.

AHZÂB SÛRESİ

32- Ahzâb (33) : 41, 21.

Allah'ı çokça zikretmenin gerekliliği¹⁸¹

İlgili Kur'an âyetlerinde de görüleceği gibi kulun başlıca görevlerinden birisi, Rabbini devamlı sûrette zikretmesidir. Bu itibarla söz konusu emrin Kuddûsî şiirinde de veciz bir şekilde yinelendiği görülmektedir:

Beni çok zikr edin deyu bize emr etti Kur'ân'da
Ki çok zikr eyleyenlerde ehibbâ-i Hudâ çokdur¹⁸²

Beni çok zikr edin der bize Kur'ân içre çün Allah
Bu izni Hak Teâlâ'dan alan tevhîde sa'y eyler¹⁸³

Hudâ emr etti Kur'an'da bize zikr ile Kuddûsî
Tutub emrini edelim beher an her zaman tehli¹⁸⁴

33- Ahzâb (33) : 72.

İnsanın emanet yüklenmesi

Âyette sözü edilen “emânet”, Allah ve elçisine itaat edip, O'nun talep ettiği emir ve yasaklarına riayet etmek; öngörülen ibâdî ve mâlî görevleri yerine getirmek; insanlara tevdi edilen değerlere hiyanet etmemek ve dinin gereklerini yerine getirmek diye açıklanmaktadır.¹⁸⁵ Allah Teâlâ'nın diğer hiçbir mahlûkâta yüklediği hilâfet görevinin bir uzantısı olarak tevdî ettiği emanetin insan tarafından zulme olan meylî ve cehaleti yüzünden yüklenmesi de, Kuddûsî şiirinde karşılık bulan Kur'ânî konulardan birisi olmuştur:

Zalûmız çünkü zulmi eyledik biz nefsimize
Cehûlüz hem cehâletle günahı çokca kıldık¹⁸⁶

¹⁸¹ Ayrıca bkz. Âl-i İmrân (3) : 41 ; A'lâ (87) : 15 ; Şuarâ (26) : 227 ; Enfâl (8) : 45 ; Cuma (62) : 10.

¹⁸² **Kuddûsî Divânı**, 229/8/208.

¹⁸³ **Kuddûsî Divânı**, 278/10/241.

¹⁸⁴ **Kuddûsî Divânı**, 517/4/377.

¹⁸⁵ Bkz. Derveze, Muhammed İzzed, **et-Tefsîru'l-Hadîs Nüzul Sırasına Göre Kur'an Tefsiri**, çev. M. Altınkaya, İstanbul 1998, Ekin Yay., c.VI, s.58.

¹⁸⁶ **Kuddûsî Divânı**, 475/2/356.

SAFFÂT SÛRESİ

34- Saffât (37) : 139-148.

Yunus Peygamberi balığın yutması¹⁸⁷

Yukarıda işaret ettiğimiz âyetlerinde Kur'ân'ın da anlattığı gibi Hz. Yunus (as), İsrailoğulları peygamberlerinden biridir ve Musul bölgesindeki Ninova ahalisine gönderilmiştir. Ne var ki tevhide davet ettiği yoğun çalışmalarından netice alamamış; halkını putlara tapmaktan geri çevirememiştir. Hz. Yunus kavmini "Allah tarafından azap gelecek ve kırk güne kadar Ninova şehri batacak" diye korkutmasına rağmen, halkı yine de uyarıya uymamış, davete kulak asmamıştır. Nihâyet Hz. Yunus onlara kırılmış ve gücenmiş bir halde Ninova'yı terk etmiş, hiddet içerisinde Dicle kenarına inerek dolu bir gemiye binmiştir. Oysa Allah emretmedikçe hiçbir peygamberin mahall-i memûriyetlerini bırakıp da bir başka yere gitmeleri caiz değildir. Bu yüzden Yunus peygamberin bindiği gemi bir türlü yürümez ve gemi kaptanının "içimizde bir suçlu adam olmalı, kura çekelim, kime isabet ederse onu denize atalım" demesi üzerine, çekilen kura Hz. Yunus'a çıkar ve denize atılır. Anlaşma gereğince denize atılan peygamberi büyük bir balık yutar. Nihayet Hz. Yunus, balığın karnında yaptığına çok pişman olmuş ve tevbe etmiş; balık da onu pelte halinde sahile atmış, böylece kurtulmuştur.¹⁸⁸ Binaenaleyh Kuddûsî şiirinde de bu Kur'ânî motifin işlendiği görülmektedir:

Kudretin göstermek için Ferd u Hayy u lâ-Yemût
Hut'a buyurdu ki dostum Yûnus'ı rıfk ile yut¹⁸⁹

Eyledi tenbih dahi ol Hut'a dedi bilmiş ol
Bu benim dostum emanettir sana zann etme kût¹⁹⁰

Anı hıfz eyle eritme eyledim mihman sana
Çünkü peygamberdir ol i'zaz edüben hoşça tut¹⁹¹

Oldı birkaç gün balık karnında sakin ol azîz
Tanrısın unutmayub etti o zulmetde kunut¹⁹²

¹⁸⁷ Ayrıca bkz. Kalem (68) : 48-49.

¹⁸⁸ Bkz. Cevdet Paşa, **Kıyas-ı Enbiyâ**, I, 37-38 ; er-Ridâ, Muhammed, **Târîhu'l-İnsâniyye ve Ebtâlühâ**, Beyrut 1986, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, s.271. Ayrıca bkz. Ateş, **Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri**, VII, 423-424.

¹⁸⁹ **Kuddûsî Divânı**, 148/1/166.

¹⁹⁰ **Kuddûsî Divânı**, 148/2/166.

¹⁹¹ **Kuddûsî Divânı**, 148/3/166.

¹⁹² **Kuddûsî Divânı**, 148/4/166.

Sonra emr etti kenara tez anı çıkar deyu
Emre edip imtisal çıkardı Hak izniyle Hut¹⁹³

ZÜMER SÛRESİ

35- Zümer (39) : 53.

Allah'tan ümit kesmemek¹⁹⁴

Bilindiği gibi Kur'an, müntesiplerine her zaman olumlu ve umutlu bakış sahibi olmalarını yoğunlukla tavsiye etmektedir. Bu bağlamda özellikle Allah'ın rahmetinden ümit kesmek, büyük günahlardan kabul edilmektedir.¹⁹⁵ Aynı doğrultuda Kuddûsî şiirinin de, Kur'ân'ın paralelinde çevresine öğütleriyle motivasyon yaydığı görülmüştür.

Rahmetimden kesmeniz ey kullarım dedin ümid
Etmezem *kat'ı recâ* pes umaram kâm ı visal¹⁹⁶

Bin kerre bin ol Padişah
Etsem dahi böyle günah
Lâ-taknatû yeter penah
Cürmüm ile geldim Sana¹⁹⁷

Umarım rahmet-i Rahmân'ı *kunut* eylemezem
Vay eğer adl eder ise bana ukbâ'da Hudâ¹⁹⁸

Cennet'e girmez amel ile dedi bir ferd Resûl
Etme ey kardaş Rahîm'in rahmetinden sen *kunut*¹⁹⁹

Ol erenler gibi er hiç kesme rahmetden ümid

¹⁹³ **Kuddûsî Divânı**, 148/5/166.

¹⁹⁴ Ayrıca bkz. Hıcr (15) : 56, 55 ; Fussilet (41) : 49.

¹⁹⁵ Örneğin bu konuda vârid olmuş hadisler için ayrıca bkz. en-Nevevî, Ebû Zekeriyâ Muhyiddîn, **Riyâdu's-Sâlihîn**, Mekke, trz. el-Mektebetü'l-İmdâdiyye, s.191-207.

¹⁹⁶ **Kuddûsî Divânı**, 511/9/373.

¹⁹⁷ **Kuddûsî Divânı**, 24/8/96.

¹⁹⁸ **Kuddûsî Divânı**, 33/12/102.

¹⁹⁹ **Kuddûsî Divânı**, 439/11/336.

Olma vâ'iz gibi Kuddûsî mükannid²⁰⁰ hem *kunut*²⁰¹

GÂFİR SÛRESİ

36- Gâfir (40) : 3.

Allah, günahları bağışlar, tevbeleri kabul eder

Allah Teâlâ, O'na yönelen kullarına her zaman rahmet ve bağışlamayla mukabelede bulunacağını; çünkü Kendisinin günahları bağışlayıcı, tevbeleri kabul edici olduğunu beyan etmektedir. Bu Kur'ânî gerçeğin Kuddûsî şiirinde de yansıma bulduğu görülmektedir:

Şehvet ile hırs beni
Eylediler pes denî
Bilürem emma seni
*Gâfir-i zenb ü hatâ*²⁰²

ZUHRÛF SÛRESİ

37- Zuhrûf (43) : 32.

Allah'ın dünyadaki geçimi belirlemesi (nahnü kasemnâ maîsetehüm)

İnsanların, hemcinslerinin elinde bulunan mal ve değerlere haset ve tamah etmemeleri gerekir. Aksine haset ve tamah etmek yerine, dürüst olarak çalışıp çabalamalıdır. Çünkü Allah Teâlâ, kullarının sahip olacaklarını ezelde tayin etmiş, bu doğrultuda kiminin mal yoğunluklu, kiminin hikmet yoğunluklu vâridâta sahip olmalarını takdir etmiş ve bu gerçeği de “nahnü kasemnâ maîsetehüm” şeklinde telaffuz etmiştir. Bu tür âyetler, Allah'ın sonsuz gücünü beyan etmektedir. Yani ulaşılan neticede, insanların da sorumluluklarının bulunduğu başka bir konudur ve bu âyet zımında sadece Allah'ın gücünden söz edilmektedir. Dünyalığı dilediğine dilediği kadar veren Allah, nübüvetti ve hikmeti de dilediğine verir. Kurtubî'nin deyişiyle dünya maîsetinin dağıtımı kendisine verilmeyen insana, elbette nübüvvetin dağıtımı da verilemezdi.²⁰³ Sözü edilen Kur'ânî ifadenin Kuddûsî şiirinde de

²⁰⁰ Kelime, Divan'da “mekannid” şeklindedir.

²⁰¹ **Kuddûsî Divânı**, 439/12/336.

²⁰² **Kuddûsî Divânı**, 42/2/108.

²⁰³ Kurtubî, **el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân**, XVI, 83.

yansıma bulduğu görülmektedir. Nitekim Şeyh Kuddûsî, bu ilâhî taksimatta kendi hesabına aşkın düştüğünü sevinerek ifade etmektedir.²⁰⁴

Hudâ *nahnu kasemnâ*'da bana ışık derdini vermiş
Ana kâni'miyem ya tâlib-i derman'miyem bilmem²⁰⁵

Kuddûsî'ye ışık *nahnu kasemnâ*'da verildi
Âşıklığı ta rûy-i nigar'ı görelidir²⁰⁶

İşık derdi bana *nahnü kasemnâ*'da verildi
Bu günde heman oldu giriftar demesünler²⁰⁷

Nahnu kasemnâ'da bana
Bahş etti ışık o Hudâ²⁰⁸

KAF SÛRESİ

38- Kaf (50) : 38, 15.

Allah'ın kâinâtı yorulmadan yaratması²⁰⁹

Allah Teâlâ sonsuz kudretin sahibidir ve yarattığı büyük-küçük hiçbir işte yorgunluk ve zorluk O'nun için söz konusu değildir. Zaten aksini düşünmek, O'nun kemâl sıfatlarıyla çelişeceği için, câiz de değildir. Bu Kur'ânî beyanın Kuddûsî'nin bir Arapça şiirinde de yansıma bulunduğunu görmekteyiz:

Yâ Hâlika'l-arşi ve'l-kürsî ve'l-cenneti
Enşe'te seb'a semâvâtin bilâ-nusubi²¹⁰

²⁰⁴ Ne ki Kuddûsî şiirinde de yer almış olan “nahnü kasemnâ” şeklindeki Kur'an ibaresi, Kuddûsî Divân'ını yayına hazırlayan Fehmi Kuyumcu tarafından dipnotta verilen bir açıklamayla elest bezminde yapılan yeminle bağlantılı görülmüştür ki bunun, bizim başlık şeklinde verdiğimiz konuyla ilgili ve de isabetli olmadığı açıktır. Bkz. **Kuddûsî Divânı**, 638/9/446 (dipnot).

²⁰⁵ **Kuddûsî Divânı**, 580/13/404.

²⁰⁶ **Kuddûsî Divânı**, 311/11/261.

²⁰⁷ **Kuddûsî Divânı**, 242/9/215.

²⁰⁸ **Kuddûsî Divânı**, 638/9/446.

²⁰⁹ Ayrıca bkz. Ahkâf (46) : 33.

ZÂRİYÂT SÛRESİ

39- Zâriyât (51) : 50.

Allah'a kaçmak

Kur'ân'a göre insanın sığınacağı, her şeyden uzaklaşarak kaçacağı tek makam, Allah Teâlâ'dır ve bu teklif, ilgili âyette açıkça dile getirilmektedir. Tefekkür edildiğinde yoğun anlamların insan zihninde çağrışımına neden olan bu ifade, Kuddûsî şiirinde de yansımaları bulmakta ve bahsi geçen yoğun anlamaya ışık tutmaktadır:

Fırar et Hâlik'a halk ile istiynası terk eyle
Kabul etmez isen pend'i olursun müflis ü mülhid²¹¹

Gel sözimi tut *eyle fırar* Hakk u İlâh'a
Kulluk ede-gör şevk i hulûs ile o Şâh'a²¹²

40- Zâriyât (51) : 56.

İnsan ve cinnin ibadet için yaratılması

İlgili âyette geçtiği üzere Allah Teâlâ, hayrı ve şerri işlemeye muktedir kıldığı insanları ve cinleri başka bir gaye ile değil, ancak O'na kulluk edip, iradesine muvâfık bir hayat sürmeleri için yaratmıştır. Bu Kur'ânî beyanın bir beyitle bile olsa, Kuddûsî şiirinde yansıma bulduğu görülmektedir:

Seni kulluk için yaratdı Hâlik
Kula farz müstehabdur şâh'a hizmet²¹³

KAMER SÛRESİ

41- Kamer (54) : 1.

Kıyametin yaklaşması

²¹⁰ **Kuddûsî Divânı**, 104/5/140. Şiirin Türkçe çevirisi şöyledir: [Ey arş, kürsü ve cennetin yaratıcı/Yedi göğü yarattın yorgunluk duymadan]

²¹¹ **Kuddûsî Divânı**, 216/13/201.

²¹² **Kuddûsî Divânı**, 689/3/480.

²¹³ **Kuddûsî Divânı**, 164/7/174.

Kur'an, -görelî olmakla birlikte- kıyâmetin yakınlâştığını haber vermekte ve bu yüzden de Peygamberimiz, "âhir zaman peygamberi" olarak bilinmektedir. Aynı vurgu Kuddûsî şiirinde de yer almaktadır:

*Kıyâmet iktirâb etti demiş Kur'ânda Mevlâ
Resûlü anı inzal eyleyen Rûhu'l-Emîndir²¹⁴*

TEGÂBUN SÛRESİ

42- Tegâbun (64) : 14.

Bazı eş ve çocukların düşman olması

Daha önce Enfâl sûresinin 28. âyetiyle ilgili olarak eşlerin ve evlatların çeşitli olumsuzluklara sebebiyet verme ihtimallerine karşılık "fitne" diye tavsif edilmelerinden bahsedilmişti. Aynı hususun devamı mahiyetinde, bu âyette de bazı eşlerin ve çocukların birey için düşman olduğu belirtilmektedir. Nitekim bu motif de Kuddûsî şiirinde yer almakta ve yine şeyhin özel hayatıyla bağlantısını hatıra getirmektedir:

*Ehl ü evlâd nefis ü mal a'dâ imiş
Dostı ancak kişinin Mevlâ imiş²¹⁵*

*Geldi Kur'ân içre düşman mal u evlâd u ıyal
Fi'l-hakîka heb adû'dur mal ıyal oğlum kızım²¹⁶*

KİYÂME SÛRESİ

43- Kıyâme (75) : 23.

Allah'ın âhirette görülmesi

Allah Teâlâ'nın cennette görülüp görülmeyeceği meselesi Ehl-i Sünnet ile Mu'tezile arasında öteden beri tartışmalı bir konudur. Ehl-i Sünnete göre Kıyâme sûresinin 22. âyeti, Allah'ın cennette mü'minler tarafından görüleceğine işâret eden delillerden birisidir.²¹⁷ Kuddûsî de Ehl-i Sünnet görüşünü desteklemiş ve bunu şiirlerinde tekrar etmiştir:

²¹⁴ **Kuddûsî Divânı**, 320/5/266.

²¹⁵ **Kuddûsî Divânı**, 420/3/327.

²¹⁶ **Kuddûsî Divânı**, 538/12/389.

²¹⁷ Örneğin bkz. el-Eş'arî, Ebû'l-Hasen Ali b. İsmâîl, **el-İbâne an Usûli'd-Diyâne**, Medine 1975, el-Câmiatü'l-İslâmiyye, s.12-15 ; Molla Aliyyü'l-Kârî, **Şerhu**

Cennet'de çok imiş yiyüb içüb giyüb etmek safâ
Men isterem etmek nazar gökçek yüzine ey Hudâ²¹⁸

Âbidlere cennet sözi lezzet verir ancak
Uşşâk-ı Hudâ rü'yet-i dîdar'e giderler²¹⁹

İNFİTÂR SÛRESİ

44- İnfîtar (82) : 11.

Yazıcı meleklerin iyilik ve kötülük yazmaları²²⁰

Kur'an'a göre insanın her yaptığı iyilik ve kötülük yazıcı melekler tarafından kayıt altına alınmaktadır. Hesap gününde bu kayıtlar istikametinde insan, cennete ya da cehenneme girmeye hak kazanacaktır. Mevzu bahis motifin, tevazu dolu anlatımıyla Kuddûsî şiirinde de yansıma bulunduğu görülmektedir:

Mehâsinde melâik yazmadı dîvânıma bir harf
Mesâvîde ma'âsîde velâkin olmuşem yektâ²²¹

GÂŞİYE SÛRESİ

45- Gâşiye (88) : 18-20.

Doğadan ibret alınması

Kur'an, insanları her zaman dış dünyaya ibret nazarıyla bakarak hakkı takdir etmeye yoğunlukla davet eden bir kitaptır. Bu doğrultuda ilgili âyet kapsamında söz konusu edilen argümanlar arasında gökyüzünün direksiz olarak yükseltilmesi, dağların kazık gibi çakılarak dikilmesi ve yeryüzünün bir yatak gibi döşenmesi gibi motifler zikredilmektedir. Aynı doğa figürlerinin Kuddûsî şiirinde de istihdam edildiği görülmüştür:

Molla Aliyyü'l-Kârî ale'l-Fıkhî'l-Ekber li-Ebî Hanîfe, II.Bsk., İstanbul 1955, Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, s.83.

²¹⁸ Kuddûsî Divânı, 72/4/124.

²¹⁹ Kuddûsî Divânı, 285/4/246.

²²⁰ Ayrıca bkz. Yunus (10) : 21 ; Zührûf (43) : 19, 80 ; Enbiyâ (21) : 94 ; İsrâ (17) : 14 ; Kehf (18) : 49 ; Câsiye (45) : 28.

²²¹ Kuddûsî Divânı, 3/5/ 81.

Sensin semâyı ref' eden sensin bu dağları diken
Sensin zemini döşeyen hiç çekmeyen hem ta'b u ked²²²

TÎN SÛRESİ

46- Tîn (95) : 4.

İnsanın ahsen-i takvim üzere yaratılması

Kur'an öğretisine göre Allah; insanı hem sûret, hem de sûret olarak en güzel şekilde yaratmıştır. İnsanoğlu yaratıldığı kabiliyeti ve fitratı kullanarak yaratılmışların en şerefli olanıdır. İbnü'l-Arabî'nin dediği gibi "Allah insandan daha güzel bir varlık yaratmamıştır. Çünkü Allah, insanı hayat dolu, âlim, güçlü, iradeli, konuşkan, duyan, gören, işleri yöneten ve hikmetle hareket eden bir varlık olarak yarattı. Zaten bu özellikler, Allah Teâlâ'nın sıfatlarıdır."²²³ Ne var ki sahip olduğu kabiliyetleri kötüye kullanan insanlar ise hayvanlardan daha aşağı konumdadır.²²⁴ Kuddûsî şiirinin, bu Kur'ânî hakikati de vurguladığı görülmüştür:

Seni bir nutfe iken *ahsen-i hey'et*de kıldı
Bilürsin aslını bî-şübhe kim mâ-i kalîldir²²⁵

47- Tîn (95) : 8.

Allah, hükmedenlerin en hikmetlisidir (ahkemi'l-hâkimîn)

Her şeyi yaratan ve nizam veren Allah Teâlâ, her açıdan hükmedenlerin en âdili, en hikmetlisi ve en güçlü olanıdır. Bu itibarla Allah'ın tarafında yer almak, bütün insanların hayat mücadelesini oluşturmaktadır. Kuddûsî de bu Kur'ânî gerçeği, Allah'ın merhametine nâil olma gayesi doğrultusunda vesile edinmektedir:

Ey *hâkimîn'in ahkami* ma'lum-durur halim sana
Yetmişdokuz yaşında pîr-i fâniyem rahm et bana²²⁶

KADR SÛRESİ

48- Kadr (97) : 1.

²²² Kuddûsî Divânı, 217/1/202.

²²³ Konuyla ilgili daha geniş açıklamalar için bkz. Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, V, 465.

²²⁴ Bkz. Tîn (95) : 5 ; A'râf (7) : 179 ; Furkân (25) : 44.

²²⁵ Kuddûsî Divânı, 289/5/248.

²²⁶ Kuddûsî Divânı, 57/14/115.

Kadir Gecesi

Kur'ân'ın indirildiği ve bin aydan daha hayırlı olduğu beyan edilen Kadir Gecesi motifi, Kuddûsî şiirinde de istihdam edilmiş ve bu gecenin manevi kazanç vesilesi edinilmesi tavsiye olunmuştur:

Zikr-i Hakk'a iştilal ile kişi olur sa'îd
Kadr olur her gecesi anın dahi her rûz'ı ıyd²²⁷

Gönüller pasını silsün
Seray'e padişah gelsün
Ki her gün ıyd ı *kadr* olsun
Heman tevhîd edin tevhîd²²⁸

Çün sabi iken çalışdım gece gündüz zikrine
Her günün bayram idi *kadr* u berat hem her gecem²²⁹

TEKÂSÜR SÛRESİ

49- Tekâsür (102) : 7.

“Ayne'l-Yakîn”

“Müşahede etmek” manasındaki **ayn** ile “gerçeğe uygun bilgiyi keşfetmek” manasına gelen **yakîn** kelimelerinin birleşmesinden meydana gelen ve kişinin gözüyle gördüğü ve artık hiçbir şüphe duymadığı durumları ifade etmek üzere kullanılan **ayne'l-yakîn** terkihi,²³⁰ İslam düşünce tarihinde genellikle hakka'l-yakîn ve ilme'l-yakîn'le birlikte üç kategoride sıralanan doğru bilgilerin kat'iyet bakımından ortasında yer almaktadır. Bu haliyle aynı zamanda Kur'ânî bir kavram da olan “ayne'l-yakîn” deyişi, Tekâsür sûresinde gözlem yoluyla bilmek veya “yakîn”den ibaret olan bir görüşle görmek manasını ifade etmektedir.²³¹ Aynı terkip, Kuddûsî şiirinde de tasavvuf alanındaki yoğun istihdam edilişiyle karşımıza çıkmaktadır:

²²⁷ **Kuddûsî Divânı**, 204/6/193.

²²⁸ **Kuddûsî Divânı**, 209/7/196.

²²⁹ **Kuddûsî Divânı**, 550/12/394.

²³⁰ Bkz. el-Cürcânî, eş-Şerîf Ali b. Muhammed, **Kitâbü't-Ta'rifât**, “Ayne'l-Yakîn” Md., yer-tarih ?, s.160.

²³¹ İlgili kavram hakkında ayrıca geniş bilgi için meselâ bkz. Yavuz, Yusuf Şevki, **“Ayne'l-Yakîn” Md.**, DİA., c.IV, s.269-270 ; Şevkânî, **Fethu'l-Kadîr**, V, 489.

İlm-i zâhir'le bilinmez Hudâ *ayne'l-yakîn*
Rabbini bilmez henüz vâiz heman eyler tuyut²³²

Mü'min-i kâmil-dürür Hakk'ı bilen *ayne'l-yakîn*
Ol ki Mevlâsını bilmez nice eyler ihtisas²³³

İlm-i zâhir ehl-i Hakk'ı bilemez *ayne'l-yakîn*
Hakk'ı bilen sahib-i irfan'e varır yolumuz²³⁴

Ey Hudâ-i Lem-Yezel ver ışık u irfan bana
Bileyin *ayne'l-yakîn* hem olayın aşık sana²³⁵

İlâhî ilm-i nâfî'de bizi sen eyle üstad
Seni *ayne'l-yakîn* bilüb edelim ismini yâd²³⁶

Bilemez ehl-i zâhir ehl-i bâtın bildiğin zinhar
Sorar isen anı *ayne'l-yakîn* Hakk'ı bilenden sor²³⁷

İHLÂS SÛRESİ

50-İhlâs (112) : 1-4.

Allah'ın kemal sıfatları

Allah Teâlâ'nın mükemmel ulûhiyyet vasıflarının beyan edildiği İhlâs sûresinin tamamının Kuddûsî şiirinde ele alındığı görülmektedir. Nitekim dört âyetlik bu sûre, Allah Teâlâ'nın vasıflarından söz ettiği ve kullarına O'nu tanıttığı için Kur'ân'ın en büyük sûrelerinden kabul edilmiştir. Buna göre Allah; birdir, hiçbir şeye muhtaç değildir, aksine, Kendisinden başka her şey O'na muhtaçtır. O, hiç kimseyi doğurmamıştır, hiç kimseden de doğmamıştır. O'nun annesi, babası, eşi, ve çocukları yoktur. Hiçbir şeyin Allah'a ne yaratmasında, ne zâtında, ne de sıfatlarında benzeri olması mümkün değildir:

Ey Vâhid u Ferd u Ahad ey Lem-Yelid ve Lem-Yüled
Sensin kamuyı var eden Hallâk-ı halk'sın hem Samed²³⁸

²³² Kuddûsî Divânı, 439/10/336.

²³³ Kuddûsî Divânı, 429/4/332.

²³⁴ Kuddûsî Divânı, 405/13/318.

²³⁵ Kuddûsî Divânı, 44/5/109.

²³⁶ Kuddûsî Divânı, 202/14/192.

²³⁷ Kuddûsî Divânı, 259/13/227.

²³⁸ Kuddûsî Divânı, 217/15/201.

SONUÇ

XVIII ve XIX. yüzyıllarda Bor'da yaşamış bir Kâdirî şeyhi olan Ahmed Kuddûsî'nin hayatının ve arkasında bıraktığı "Divan"ının incelendiği bu çalışmada, onun Kur'ân'a bakışı, atıf, iktibas ve telmihleri konusunda ulaştığımız sonuçları şu şekilde özetlemek mümkündür:

Kuddûsî, Kur'ân'a yaptığı atıfların hiçbirisinde onların hangi sûredeki hangi âyetlere karşılık geldiğini söylememektedir. Binaenaleyh yapılan atfın en çok ilgisinin olduğunu düşündüğümüz, tertip sırası en erken olan sûreleri başlık yaparak âyet numaralarını vermiş bulunmaktayız. Başka sûrelerle de ilgili olma durumunda, mevzu bahis sûre adlarına ve âyet numaralarına ise dipnotlarda işaret edilmiştir.

Bu itibarla atıfların birden çok sûreyle ilgili olma durumunu ve bizim dipnotlarda işaret ettiğimiz sûreleri hesaba katmaksızın Şeyh Kuddûsî'nin kullandığı sûre sayısının 30 olduğu ortaya çıkmıştır. Bu otuz sûrenin 23 tanesi Mekke dönemine ait olup, toplam istihdamın % 77,66'sına; sûrelerin 7 tanesi ise Medine dönemine ait olup, toplam istihdamın % 23,33'üne karşılık gelmektedir. Görüldüğü gibi Kuddûsî'nin yoğunlukla kullandığı âyetler Mekki sûrelere aittir ve tasavvufun genel kapsamı dikkate alındığında bunun son derece beklenen bir durum olduğu takdir edilmektedir.

Çalışma içerisinde elli başlık altında değerlendirdiğimiz, ancak bazı başlıkların birkaç konuya birden müdahil olmaları sebebiyle elli dört olarak ta'dad ettiğimiz, Kuddûsî şiirinde istihdam edilen Kur'an atıflarını -daha genel konu başlıkları itibariyle- kullanım yoğunluklarına göre şu dokuz başlık altında değerlendirebilmekteyiz:

1- Ahlâk Kuralları: Kuddûsî şiirinde en yoğun istihdam edilen konu, ahlâk kurallarıdır ve toplam elli dört atfın 11 tanesi bu konuya dahildir. (%20,37) Bu kullanım içinde; insanın sahip olması gereken güzel huylar, alışkanlıklar, iyi ahlak umdeleri ile bireyin kaçınması gereken kötü vasıflar, ümniyye ve kuruntulardan uzak kalarak gerçekçi olması; özü-sözü bir olması, nifaktan sakınması, daima Allah'a dua edip O'nu zikretmesi, nefsinin hevâsına muhalefet etmesi, Peygamberimiz gibi merhametli ve rahmet dolu olması, çevresine nasihatkâr olma vazifesini yerine getirmesi, Allah'tan kesinlikle ümit kesmemesi, yaratıldığı ahseni takvim vasfını koruması gibi hususlarla ilgili Kur'an âyetlerine atıfta bulunulmuştur.

2- Allah Teâlâ: Kuddûsî şiirindeki elli dört atfın %18,52'lik oranla on tanesini kapsamış en yoğun ikinci konu, Allah Teâlâ'dır ve bu şiirlerde Allah'ın büyüklüğü, mükemmelliği, affediciliği, kudreti, bütün mülkün mâliki olması, her şeyin O'nu tesbih etmesi, her türlü noksanlıklardan aşkın olması, hüküm verenlerin en hikmetlisi olması gibi hususlarla ilgili Kur'an pasajları hatırlatılmıştır.

3- Olağanüstü Haller: Kuddûsî şiirinin %14.81 oranıyla sekiz atfına sahip olmuş üçüncü sırada yer alan konu ise olağanüstü hallerdir. Tarikatlar da önemi ve ağırlığı belki hiç azalmayan, hatta en güçlü ikna yöntemleri olarak değer verilen mucizeler ve kerâmetler, bu konunun ilgili örnekleri ihtiva etmektedir. Bu örnekler arasında İsa'nın göğe yükselişi; Allah'ın dağa tecellî etmesi, dağın dayanamayıp paramparça olması, Hz. Musa'nın tüm bu olup bitene şahit olması; Musa'nın asasıyla bütün sihirbazları etkisiz hale getirmesi; Kenan'daki Yakub'un, Mısır'daki oğlu Yusuf'un kokusunu alması; ashâb-ı kehf'in üçyüz dokuz yıl mağarada uyuması; vücudunda çıkan yaralara kurt düşen Eyyüb peygamberin sabır ve şükürle eski sağlığına ve zenginliğine kavuşması; bir balığın Yunus peygamberi yutması ve karnından sağ salim dışarı çıkması gibi olaylar Kur'an anlatımlarına atıfta bulunularak şiirselleştirilmiştir.

4- Varoluş, Kâinâtın Yaratılışı: Kuddûsî şiirindeki elli dört atfın %11.11'lik oranla, altı tanesini kapsamış olan bu konunun içinde Âdem'in topraktan yaratılarak halife yapılması; kâinâtın, yerlerin ve göklerin altı günde yaratılması; Allah katında "gün" teriminin göreceliği ve bir günün bin yıl olması; insanın emaneti yüklenmesi; bütün kâinâtın, yaratıcısına işaret etmesi ve bu yüzden de ibret gözüyle incelenmesi gerektiği gibi alt detaylar ele alınmakta ve ilgili Kur'an verilerine ışık tutulmaktadır.

5- İlâhî ve Beşerî Aşk: Toplam kullanımın %9.26'lık oranla sadece beş tanesine sahip olmuş bu konunun içinde, Yusuf-Zeliha sevgisi; Yakub'un Yusuf'un kokusunu duymasının, Musa'nın düşmanlarının sihirlerini boşa çıkarmasının hep aşk sayesinde gerçekleştiği ele alınmakta, ilgili Kur'an pasajları hatırlatılmaktadır.

6- İbadet: %9.26'lık oranla bir öncekiyle aynı sayıda atfın sahibi olan bu konu altında da insanların ve cinlerin Allah'a ibadet etmeleri maksadıyla yaratıldığı; hac ibadetinin yerine getirilmesi; Allah uğrunda cihad edilmesi; O'nun çokça zikredilmesi; her şeyden Allah'a sığınılması gibi detaylar ele alınarak ilgili âyetler hatırlatılmıştır.

7- Âhîret Hayatı: Önceki iki başlıkta olduğu gibi "âhîret hayatı" konusu da toplam kullanımın %9.26'lık oranla, sadece beş tane atfa sahip olmuş ve içerisinde kıyametin yaklaştığı; âhîret hayatının gelmek üzere olduğu; yapılan pozitif davranışların Allah tarafından kat kat mükâfatlandırıldığı; Firdevs cennetlerinin elde edilmesi; mü'minlerin ödül olarak cennette Allâh'ı görmesi; yazıcı meleklerin her yapıları kayıt altına aldıkları gibi Kur'ânî detaylar şiir diliyle sunulmaktadır.

8- Dünya Varlığı: Kuddûsî şiirindeki elli dört atfın %5.55'lik oranla sadece üç tanesini elde etmiş olan bu konunun içinde ise malların ve evlâtların fitne olmaları meselesi; ezelde herkesin tutacağı dünya meşguliyetinin takdir edilmesi; bazı kadınlarla evlâtların kişi için düşman olması gibi hususlar şiir diliyle ele alınmaktadır.

9- Mübarek Gün ve Geceler: Bu başlık ise Kur'an adına sadece "Kadir Gecesi" konuk ederek toplam elli dört atfın sadece birini elde etmiş ve %1.86'lık oranla en az kullanılan motif olmuştur.

Öyle düşünüyoruz ki Kuddûsî şiiri ölçüğünde Kur'an-ı Kerim'le ilgili olarak ortaya koymaya çalıştığımız bu dağılım, tarikatların geleneksel ilgi alanları açısından bir istisnâî model oluşturmamaktadır. Çünkü bu kurumlarda maksadın iyi ahlâklı bireyler yetiştirmek, onlara Allah Teâlâ'yı tanıtmak, imtihan edildiği dünya sahnesinde Allah'la kulu arasındaki yakınlığa hâlel getirecek engellerden kişiyi korumak olduğu, bu çalışmayla bir kez daha ortaya konmuştur.

Ayrıca bu çalışmada Şeyh Ahmed Kuddûsî'nin, örneğin, aynı zamanda bir heretik olan Kur'an şâiri Nesîmî yoğunluğunda bir Kur'an atfı çabasında olmadığı; ancak yine de azımsanmaması gerektiğini düşündüğümüz mezkûr Kur'an atıflarında Müslümanların çoğunluğu tarafından paylaşılan yorum geleneğinden ayrılmadığı, Ehl-i Sünnet çizgisinden ayrılmadığı, onlara aykırı olabilecek tefsirler yapmadığı müşâhede edilmiş; genelde tasavvuf havzasına ait şahsiyetlerde görmeye alışık olduğumuz "işârî" yorumlara, Şeyh Kuddûsî şiirinde pek tanık olunmamıştır.

KAYNAKÇA

- AHMED LÛTFÎ EFENDÎ, **Vak'anüvîs Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi**, İstanbul 1999, Tarih Vakfı-Yapı Kredi Yay.
- ARMAOĞLU, Fahir H., **Siyasi Tarih 1789-1960**, Ankara 1975, A.Ü.Siyasal Bilgiler Fak. Yay.
- ATEŞ, Süleyman, **Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri**, İstanbul 1988, Yeni Ufuklar Neşriyat.
- BURSALI, Mehmed Tâhir, **Osmanlı Müellifleri**, İstanbul 1333, Matbaai Âmire.
- CEVDET PAŞA, Ahmed, **Kısas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ**, İstanbul 1986, Bedir Yay.
- CİLÂCI, Osman, **"Dua" Md.**, DİA., c.IX, s.529-530.
- ÇUBUKÇU, Asri, **"Ebû Lübâbe el-Ensârî" Md.**, DİA., c.X, s.179.
- CÛRCÂNÎ, eş-Şerîf Ali b. Muhammed, **Kitâbü't-Ta'rîfât**, "Ayne'l-Yakîn" Md., yer-tarih ?
- EBUSSUÛD, Muhammed b. Muhammed el-Imâdî, **İrşâdü'l-Akli's-Selîm ilâ Mezâye'l-Kitâbi'l-Kerîm**, II.Bsk., Beyrut 1990, Dâru İhyâi't-Türâs.
- ELMALILI, Muhammed Hamdi Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, İstanbul 1983, Eser Neşriyat.
- EŞ'ARÎ, Ebû'l-Hasen Ali b. İsmâîl, **el-İbâne an Usûli'd-Diyâne**, Medine 1975, el-Câmiatü'l-İslâmiyye.
- EVLIYA ÇELEBÎ, **Seyehatnameden Seçmeler**, Haz. Atsız, I.Bsk., İstanbul 1972, Devlet Kitapları.
- DEMİREL, Ömer, **"Bir Osmanlı Kadısı'nın Not Defteri Yahut Kitab-ı Saklı"**, Uluslar Arası Kuruluşunun 700.Yıl Dönümünde Bütün Yönleriyle Osmanlı Devleti Kongresi 7-9 Nisan 1999, Konya 2000, Selçuk Üniversitesi Yay., s.199-205.
- DERVEZE, Muhammed İzzed, **et-Tefsîru'l-Hadîs Nüzul Sırasına Göre Kur'an Tefsiri**, çev. M. Altınkaya, İstanbul 1998, Ekin Yay.
- DEVELİOĞLU, Abdullah, **Büyük İnsanlar -Üçbin Türk ve İslam Müellifi**, İstanbul 1973, Yayıncılık Matbaası.
- DUMAN, Zeki, **"Hz. İsa"**, Fecre Doğru Dergisi, Yıl:7, Sayı:82, Ağustos 2002, s.33-40.
- HARMAN, Ömer Faruk, **"Eyyûb" Md.**, DİA., c.XII, s.16-17.
- İBNÜLEMİN, Mahmud Kemal İnal, **Son Asır Türk Şairleri**, İstanbul 1938, Devlet Basımevi.
- İBNÜ'L-ESİR, İzzüddîn, **Üsdü'l-Gâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe**, thk. M.İ.el-Bennâ-M.A.Âşûr, trz., Dâru's-Şa'b.
- İBN KAYYİM, el-Cevziyye, **Zâdü'l-Meâd fî Hedyi Hayri'l-İbâd**, Kahire 1989, el-Mektebetü'l-Kayyime.
- İBN-İ SA'D, **et-Tabâkâtü'l-Kübrâ**, Beyrut, trz., Dâru Sâdir.

- İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Yazma Divanlar Kataloğu**, “Kuddûsî” Md., İstanbul 1969, Devlet Kitapları, c.IV, Fasikül:III, s. 986.
- KOCATÜRK, Vasfi Mahir, **Türk Edebiyatı Tarihi**, Ankara 1964, Edebiyat Yay.
- KÖKSAL, M.Âsım, **Hak Âşık’ı, Büyük Mürşid Ahmed Kuddûsî (k.s.)**, nşr. A.Cüneyd Köksal, İstanbul 2001, Köksal Yay.,
- KUDDÛSÎ, Şeyh Ahmed, **Kuddûsî Divânı**, Hazırlayan: Fehmi Kuyumcu, Ankara 1982, Gaye Matbaacılık.
- _____, **Hazînetü’l-Esrâr ve Ganîmetü’l-Ebrâr**, çev.Hüseyin Sunar, İstanbul 1998, Borlu Ahmed Kuddûsî Vakfı.
- KURTUBÎ, Muhammed b. Ahmed el-Ensârî, **el-Câmiu li-Ahkâmi’l-Kur’ân**, Beyrut 1985, Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî.
- LLOYD, Seton, **Türkiye’nin Tarihi, Bir Gezginin Gözüyle Anadolu Uygarlıkları**, çev.Ender Varinlioğlu, II.Bsk., Ankara 1997, Tübitak Yay.
- MARGOLIOUTH, D.S., **“Kâdiriye” Md.**, İslam Ansiklopedisi, M.E.B.Yay., c.VI, s.50-54.
- MOLLA, Aliyyü’l-Kârî, **Şerhu Molla Aliyyü’l-Kârî ale’l-Fıkhî’l-Ekber li-Ebî Hanîfe**, II.Bsk., İstanbul 1955, Dâru’l-Kitâbi’l-İslâmî.
- NEVEVÎ, Ebû Zekeriyâ Muhyiddîn, **Riyâdu’s-Sâlihîn**, Mekke, trz. el-Mektebetü’l-İmdâdiyye.
- ÖZEL, Ahmet, **“Cihad” Md.**, DİA., c.VII, s.527-531.
- ÖZMEL, İsmail, **Dünden Bugüne Niğde’li Şair ve Yazarlar**, Konya 1990, Sebat Ofset.
- ÖZTUNA, Yılmaz, **Osmanlı Devleti Tarihi**, Ankara 1998, Kültür Bakanlığı Yay.
- RÂĞIB ISFEHÂNÎ, Huseyn b. Muhammed, **el-Müfredât fî Garîbi’l-Kur’ân**, nşr. A.Muhammed Halefullâh, Kahire 1970, Mektebeyü’l-Anglo.
- RÂZÎ, Fahrüddîn, **et-Tefsîru’l-Kebîr -Mefâtihu’l-Gayb-**, I.Bsk., Kahire 1991, Mektebetü’l-İmân.
- RIDÂ, Muhammed, **Târîhu’l-İnsâniyye ve Ebtâlühâ**, Beyrut 1986, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye.
- SÜREYYÂ, Muhammed, **Sicili Osmânî -Tezkire-i Meşâhîri Osmâniyye**, İstanbul 1890-1897, Matbaai Âmire.
- ŞEVKÂNÎ, Muhammed b. Ali b. Muhammed, **Fethu’l-Kadîr el-Câmiu beyne Fenni’r-Rivâye ve’d-Dirâye min İlmî’t-Tefsîr**, yy., trz., Âlemü’l-Kütüb.
- TABERÎ, Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr, **Câmiu’l-Beyân an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân**, Beyrut 1988, Dâru’l-Fikr.
- TABRÎSÎ, Ebû Ali el-Fadl b. el-Hasen, **Mecmeu’l-Beyân fî Tefsîri’l-Kur’ân**, Tahran, trz., Mektebetü’l-İlmiyyeti’l-İslâmiyye.
- TOPALOĞLU, Bekir, **“Cennet” Md.** DİA., c.VII, s.376-386.
- _____, **“Kâdir” Md.**, DİA, c.XXIV, s.124.

- TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANSİKLOPEDİSİ, “**Kuddusî Ahmed Efendi**” Md., İstanbul 1982, Dergah Yay., c.V, s.429-430.
- UÇMAN, Abdullah, “**Kuddûsî**” Md., **Başlangıçtan Günümüze Kadar Büyük Türk Klasikleri**, İstanbul 1989, Ötüken Neşriyat, c.IX, s.197.
- UNAT, Faik Reşit, **Hicrî Tarihleri Milâdî Tarihe Çevirme Kılavuzu**, VI. Bsk., Ank. 1988, TTK. Basımevi.
- ÜNVER, Mustafa, “**Yusuf Kıssası Açısından Ahd-i Atîk ve Kur'ân-ı Kerîm'e Karşılaştırmalı Bir Bakış**”, Diyanet İlmî Dergi, c.XXXVII, S.2, 2001, s.73-108.
- _____, **Nesîmî Örneğinde Hurûflük ve Kur'an**, Ankara 2003, Fecr Yay.
- YAVUZ, Yusuf Şevki, “**Ayne'l-Yakîn**” Md., DİA., c.IV, s.269-270.
- YAZICI, Tahsin, “**Nakşbend**” Md., İslam Ansiklopedisi, M.E.B.Yay., c.IX, s.52-54.
- ZEMAŞERÎ, Mahmûd b. Ömer, **el-Keşşâf an Hakâikı Gavâmidî't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvîl fî Vücûhi't-Te'vîl**, III.Bsk., nşr. M.Hüseyn Ahmed, Ka-fire-Beyrut 1987, Dâru'r-Reyyân li't-Türâs.

The Kadirian Sheikh, Ahmad Kuddusi of Bor (1769-1849) and His References in his Poems Concerning to the Noble Qur'an

ABSTRACT

This article examines the life story of the Kadirian Sheikh Ahmad Kuddusi, lived in Anatolia between the years 1769-1849, and his references in his Diwan to the Qur'an. In addition, Kuddusi presented colourful and rich pictures in his poems about social, political, cultural, religious and ethical crises of his period. Consequently, it can be said that Kuddusi's Diwan has a rich material for social and political historians, the materials which can be accepted as a rich. Most of his references to Qur'an in his poems are related to the ethical rules which were revealed in the Meccan period. In this references to Qur'an, Kuddusi did not separate from Ahl Sunnah line and kept away from sufi interpretations (tafsir işârî) which are generally seen in the sufi environments.

Key Words: Ahmad Kuddusi, Kadirian Sect, Poem, Qur'an, Interpretation..